

DİCLE ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

DİCLE UNIVERSITY

JOURNAL OF ECONOMICS ADMINISTRATIVE SCIENCE FACULTY

YIL : 2013 / Sayı : 3

ISSN:1309-4602

DİCLE ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

• Yıl:2013 / Sayı:3 / ISSN:1309-4602

Sahibi

Dicle Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanlığı Adına
Prof.Dr. Levent GÖKDEMİR

Editörler

Yrd.Doç.Dr. Mehmet KARAHAN / Yrd.Doç.Dr. Cemal BALTACI / Yrd.Doç.Dr. Cahit AYDEMİR

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Levent GÖKDEMİR / Prof. Dr. Said KINGİR / Doç. Dr. Abdülkadir BİLEN
Doç. Dr. Abdurrahim EMHAN / Doç. Dr. Bilal SAVAŞ / Yrd. Doç. Dr. Seyfettin ASLAN
Yrd. Doç. Dr. Mehmet METE / Yrd. Doç. Dr. Mehmet KARAHAN / Yrd. Doç. Dr. Cemal BALTACI
Yrd. Doç. Dr. Yılmaz DEMİRHAN / Yrd. Doç. Dr. Bahar BUTAN DOĞAN
Yrd. Doç. Dr. İrfan TÜRKOĞLU / Yrd. Doç. Dr. Özgür POLAT

Dergi Sekreteryası

Öğr.Gör. Yunus YILMAZ

Kapak & Dizgi

Ayhan GÜNGÖRMEZ

Yazışma Adresi

Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
21280 DİYARBAKIR
Tel: 0412-2488347 Fax: 0412-2488348
e-mail: iibfdergi@dicle.edu.tr

<http://www.dicle.edu.tr/iibf-dergisi>

Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi hakemli bir dergidir.
Yayın Türü: Yaygın Süreli
Dergimizde yayınlanan makalelerdeki her türlü sorumluluk yazarlara aittir.

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Levent GÖKDEMİR	Dicle Üniversitesi İİBF
Prof. Dr. İbrahim YILDIRIM	Hasan Kalyoncu Üniversitesi İİBF
Prof. Dr. Selim ERDOĞAN	Hasan Kalyoncu Üniversitesi İİBF
Prof. Dr. Mahmut TEKİN	Selçuk Üniversitesi İİBF
Prof. Dr. Fazıl Hüsni ERDEM	Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. İsmail ÖZSOY	Fatih Üniversitesi İİBF
Prof. Dr. Sıgat KAÇTIOĞLU	Atatürk Üniversitesi İİBF
Prof. Dr. Ömer Selçuk EMSEN	Atatürk Üniversitesi İİBF
Prof. Dr. Vedat PAZARLIOĞLU	Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF
Prof. Dr. Sinan TEMURLENK	Atatürk Üniversitesi İİBF
Prof. Dr. Yusuf BAYRAKTUTAN	Kocaeli Üniversitesi İİBF
Prof. Dr. Mustafa UÇAR	Hasan Kalyoncu Üniversitesi İİBF
Prof. Dr. Kurban ÜNLÜÖNEN	Gazi Üniversitesi Turizm Eğitim Fakültesi
Prof. Dr. Mehmet TİKİCİ	İnönü Üniversitesi İİBF
Prof. Dr. Refik KORKUSUZ	Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Said KINGİR	Siirt Üniversitesi Sağlık MYO
Prof. Dr. Çetin DOĞAN	İnönü Üniversitesi İİBF
Doç. Dr. Recep GÜLŞEN	Zirve Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Doç. Dr. Ahmet KARADAĞ	İnönü Üniversitesi İİBF
Doç. Dr. Reha SAYDAN	Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF
Doç. Dr. Abdulkadir BİLEN	Dicle Üniversitesi İİBF
Doç. Dr. Hüseyin KALYONCU	Melik Şah Üniversitesi İİBF
Doç. Dr. Selim BAŞAR	Atatürk Üniversitesi İİBF
Doç. Dr. İbrahim ARSLAN	Gaziantep Üniversitesi İİBF
Doç. Dr. Mesut ALBENİ	Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF
Doç. Dr. Ahmet BEŞKAYA	Turgut Özal Üniversitesi İİBF
Doç. Dr. Abdülkadir KÖKOCAK	Uşak Üniversitesi İİBF
Doç. Dr. Abdürrahim EMHAN	Dicle Üniversitesi İİBF
Yrd. Doç. Dr. Mehmet METE	Dicle Üniversitesi İİBF
Yrd. Doç. Dr. Mehmet KARAHAN	Dicle Üniversitesi İİBF
Yrd. Doç. Dr. Halis ÖZER	Dicle Üniversitesi İİBF

Yrd. Doç. Dr. Cemal BALTACI

Dicle Üniversitesi İİBF

Yrd. Doç. Dr. Yılmaz DEMİRHAN

Dicle Üniversitesi İİBF

Yrd. Doç. Dr. Hayati AKSU

Atatürk Üniversitesi İİBF

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ERSUNGUR

Atatürk Üniversitesi İİBF

Yrd. Doç. Dr. Cahit AYDEMİR

Dicle Üniversitesi İİBF

Yrd. Doç. Dr. Özgür POLAT

Dicle Üniversitesi İİBF

Yrd. Doç. Dr. Ramazan TAŞ

Turgut Özal Üniversitesi İİBF

Yrd. Doç. Dr. Seyfettin ASLAN

Dicle Üniversitesi İİBF

Yrd. Doç. Dr. M. K. Savaş ÖKTE

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi

Yrd. Doç. Dr. İrfan TÜRKOĞLU

Dicle Üniversitesi İİBF

Yrd. Doç. Dr. Rıfat BİLGİN

Fırat Üniversitesi İİBF

DİCLE ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Economics Administrative Sciences Faculty Dicle University

CİLT/VOLUME: 2

SAYI/ISSUE : 3

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

- 1-) YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARI KALİTE YETERLİLİKLERİNİN ÖĞRENCİ MEMNUNİYETİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK AÇISINDAN İNCELENMESİ: İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ MALATYA MYO UYGULAMASI
MEHMET KARAHAN.....1
- 2-) HASTANELERDE İNOVASYON SÜRECİNİN RISK YÖNETİMİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ:
BİR MODEL ÖNERİSİ
KADİR AKSAY / FATİH ORHAN.....10
- 3-) GAP BÖLGESİNDE KENTLEŞMEDEN DOĞAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
AHMET KAYAN.....24

YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARI KALİTE YETERLİLİKLERİNİN ÖĞRENCİ MEMNUNİYETİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK AÇISINDAN İNCELENMESİ: İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ MALATYA MYO UYGULAMASI¹

INVESTIGATION OF QUALITY EFFICIENCY OF INSTITUTIONS OF HIGHER
EDUCATION IN TERMS OF STUDENT SATISFACTION AND OF SUSTAINABILITY

Mehmet KARAHAAN²

Öz

Yükseköğretimde kalite güvence sistemi, yükseköğretim hizmetinden faydalanan tüm tarafların asgari ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde kaliteli hizmetler sunan ve onlara güveni veren denetleme, değerlendirme ve gözden geçirme faaliyetlerinin tümüdür. Temel amacı bilgiyi araştırmak, aktarmak ve yenilemek olan üniversitelerin bilgi ve bilim hizmeti üretimi sürecinde kalite yönetim felsefesinden yararlanması, nitelikli ve kaliteli bireylerin yetiştirilmesi açısından çok önemli bir konu olmuştur. Bu noktadan hareketle yükseköğretim kurumlarının kalite yeterliliklerinin tespiti ve geliştirilmesi çalışmaları kurum işleyişine ve kaliteli hizmetlerin sürekliliğine önemli katkılar sağlamaktadır. Bu anlamda işgücü piyasasına nitelikli mesleki personel yetiştirmeyi amaçlayan meslek yüksekokullarında kalite kültürünün gelişmesi; eğitim-öğretim hizmetinin dış paydaşlarından olan işveren ve nihayetinde toplumun algılarının olumlu yönde değişmesi için etkili bir araç olmaktadır. Çalışmada, yükseköğretim kurumundaki kalite yeterliklerini belirlemek üzere öğrenci memnuniyet düzeyini ölçen bir ölçek ilgili yazın incelenerek hazırlanmıştır. Çalışmanın uygulaması 2011 yılı güz yarısında İnönü Üniversitesi Malatya MYO' da yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak hazırlanan anketin güvenilirlik ve geçerlilik çalışması yapıldıktan sonra, elde edilen veriler üzerinde korelasyon ilişki analizi gibi istatistiksel analizler yapılarak, sonuçların yorumlamaları ve ilgili yükseköğretim kurumları için çözüm önerileri geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yükseköğretimde Kalite, Kalite Güvence Sistemi, Öğrenci Memnuniyeti, Sürdürülebilirlik

Abstract

Quality assurance system in higher education is all the activities needed in higher education facilities at the minimum level for all parties and their confidence in providing quality services that meet the level of monitoring, evaluation and review. The main objective is to investigate the information, knowledge and science services to transfer and renew the process of production of universities that benefit from quality management philosophy, which is a very important issue in terms of skilled and qualified individuals have been trained. From this point of view, the quality, competency identification and development of institutions of higher education institutions provide significant improvements in the continuity of the functioning and quality of services. In this sense, the development of qualified professional staff aiming to educate the labor market vocational high quality culture in, external stakeholders of the educational service to the community perception of the employer and, ultimately, is an effective tool for positive change. In this study, in order to determine the quality type on a scale institution of higher education qualifications that measures the level of student satisfaction by examining has been prepared. In the present study, application is of the fall semester of 2011, Inonu University, Malatya Vocational School was also used. Reliability and validity study was prepared as a means of collecting data after the survey, statistical analyzes such as correlation analysis on the data obtained by the correlation, interpretation of results and related solutions have been developed for higher education institutions.

Key Words: Quality in Higher Education, Quality Assurance System, Student Satisfaction, Sustainability.

¹ Bu çalışma 2012 yılında Konya'da yapılan Ulusal İşletmecilik Kongresinde sunulan bildirden türetilmiştir.

² Yrd.Doç.Dr., Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü,
mehmet.karahan@dicle.edu.tr

1. GİRİŞ

Toplam Kalite Yönetimi (TKY) müşteri, süreç ve insan olmak üzere üç ana ekseninden oluşan bir modeldir (Mittra, 1998). TKY'nin temel unsurları; müşteri odaklılık, önce insan anlayışı, tam katılım, sürekli iyileştirme (geliştirme), takım çalışması, üst yönetimin liderliği şeklinde sıralanabilir (Güleş ve Bülbül, 2004). Bununla beraber, TKY'nin özellikle "Kaizen" diye ifade edilen sürekli iyileştirme kavramı, iç ve dış müşteri odaklılığı ve bütün bunların sürdürülebilirliği olguları da güncel konular olarak karşımıza çıkmaktadır (Colenso, 2000).

Günümüzdeki kalite tanımlarından birisi kaliteyi bir "mükemmellik yolculuğu" olarak tanımlasa da, kalite müşteri yada tüketiciler tarafından görülmeden tanımlanamayacak bir olgudur (Goetsch vd., 2000). Bu kısa tanımlama, TKY'nin bitmeyen bir süreç olduğu ve müşteri odaklılığına verdiği önemin ifade etmektedir. Ancak TKY incelemesinde esas alınacak kıstasın, geleneksel yönetim yaklaşımı ile kıyaslaması olduğunu da unutmamak gerekir. Böylelikle TKY, işletmelerin yenilikçi ve yaratıcı yapılanmasında rekabeti öngören bir kültür oluşturmakla diğer modellerden farklılaşmaktadır (Tekin: 2007).

Yükseköğretimde kalite güvence sistemi, yükseköğretim hizmetinden faydalanan tüm tarafların asgari ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde kaliteli hizmetler sunan ve onlara güven veren denetleme, değerlendirme ve gözden geçirme faaliyetlerinin tümüdür. Yükseköğretimde kalite güvence sistemi, yükseköğretimin girdilerini değerlendiren akreditasyon sistemi, çıktıları değerlendiren değerlendirme sistemi ve süreçlerin tasarımı, planlanması ve uygulanmasını sağlayan toplam kalite sisteminden oluşmaktadır.

Yükseköğretim kurumlarının da, mal üreten işletmeler gibi girdi, süreç, çıktı ve müşterileri vardır. Üniversiteler, rekabetin getirdiği zorunlu şartlar nedeniyle, iç ve dış müşterilerin tatmini, istek ve beklentileri doğrultusunda, girdilerin, süreçlerin ve çıktıların niteliklerini artırmak zorunda kalmışlardır. TKY'nin, müşteri tatminini hedefleyen (öğrenci, öğretim elemanı, kamu ve özel kuruluşlar, aileler), sürekli gelişmeyi destekleyen, herkesin katılımını sağlayan, grup çalışmasını teşvik eden bir yönetim anlayışı ile üniversitelerde uygulanması, bu kurumlara etkililik, verimlilik, dinamizm ve ekonomiklik kazandıracaktır (Serin ve Aytakin, 2009).

Kalite uygulamalarında sürekli iyileştirme, öğrenme hedeflerine uygun bir şekilde, eğitim yönetimini değiştirerek, eğitim ortamında iyileştirmeler yaparak veya eğitim organizasyonunu değiştirerek yapıldığında başarılı olabilir. Burada en önemli olan, geliştirilecek konuların ve projelerin belirlenmesi, süreç geliştirmek için takımların oluşturulmasıdır (Sözmen, 2004). Sürekli iyileştirmeyi hedefleyen TKY anlayışının eğitimde uygulanması; eğitimde fırsat eşitliğini sağlamada, öğrenme süresini ve eğitim maliyetlerini azaltmada, uzman veya meslek sahibi birey sayısını artırmada, toplumsal bilinçlenmeyi sağlamada olumlu etkileri olduğu yapılan birçok çalışma ile kanıtlanmıştır (Eroğlu, 2000).

Eğitim ve toplam kalite yönetimi birbiriyle özdeşleşmiş kavramlardır. TKY'nin, her zaman en iyi eğitimi verme amaçlı olarak kullanımının artması (Gencel, 2001), eğitimle toplam kalite yönetiminin ana hedeflerinin kesiştiği noktalar. İşletmelerdeki "kaliteli ürün" eğitim sektöründe yerini "kaliteli insan" kavramına bırakmış (Kalaycı, 2008), yükseköğretimdeki kalite olgusu, ülke ekonomisine nitelikli bireyler sunma noktasında en önemli konulardan birisi olmuştur.

Yükseköğretimde kalite kavramı; öğrenci, aile, endüstri ve sonuçta toplumdan oluşan tüm paydaşları ilgilendirmekte olup (Ali ve Shastri, 2010), yükseköğretimdeki uygulamalarda temel olarak, akreditasyon ve kalite güvence sistemleri gibi olgular yer almaktadır. Yükseköğretimde kalite güvence sistemi, yükseköğretimin girdilerini değerlendiren akreditasyon sistemi, çıktıları değerlendiren değerlendirme sistemi ve süreçlerin tasarımı, planlanması ve uygulanmasını sağlayan toplam kalite sisteminden oluşmaktadır. Yükseköğretimde kalite güvence sistemi, yükseköğrenim hizmetinden faydalanan paydaşların asgari gerekliliklerini ve beklentilerini karşılayacak, yükseköğrenim kalitesine duyacakları güveni tesis eden, denetleme, değerlendirme ve gözden geçirme faaliyetleridir (Skolnik, 2010).

İşgücü piyasasına nitelikli mesleki personel yetiştirmeyi amaçlayan (Tufan, Mızrak ve Çelik, 2007) yüksekokullarda kalite kültürünün gelişmesi, eğitim/öğretim hizmetinin dış paydaşlarından

işverenlerin ve toplumun algılarının olumlu yönde değişmesi için etkili ve önemli bir araçtır. Kalite standartlarının önemli ilkelerinden birisi olan müşteri odaklılık unsuru gereğince, yükseköğrenim hizmetinin en önemli müşterisi olan öğrencilerin kalite algılarının, beklentilerinin ve memnuniyetlerinin incelenmesi yükseköğretim kalitesinin artırılması bağlamında son derece önem arz etmektedir (İçli ve Vural, 2010). Bu bağlamda, yükseköğretimde öğrenci merkezli ve kalite güvence sistemine dayalı okullar oluşturabilmek için toplam kalite yönetimi ve onunla iç içe yer alan ISO 9000 standartlarının üniversiteler için, uygulanabilirliğindeki bazı sorunlara rağmen adeta zorunlu bir süreç olarak güncelliğini koruyacağı ve hatta öneminin gitgide artıracığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda, yapılan bu araştırma, kaliteli bir yükseköğrenime ulaşmada, mevcut uygulamaları ve bu uygulamalardaki sorunları belirlemek açısından son derece önem arz etmektedir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAMI VE YÖNTEMİ

2.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Araştırmanın amacı, öncelikle yükseköğretim kurumlarının fiziksel koşullar, sosyal alanlar ve faaliyetler, eğitim ve öğretim içeriği, kariyer desteği, öğretim elemanı, yönetim ve personel yeterlilikleri konusunda, kısaca 6 alt boyutta yüksekokul kalite yeterliliğinin öğrenci memnuniyeti açısından değerlendirilmesidir. Çalışmanın ana kütlesi, 2011 yılı 1. yarıyılında İnönü Üniversitesi Malatya Meslek Yüksekokulunda değişik bölümlerde öğrenim görmekte olan toplam 2500 öğrencidir. Bu ana kütlede rastgele yöntemle 162 öğrenci seçilmiş ve bunların yüksekokulda öğrenim görmekte olan tüm öğrencileri temsil ettiği varsayılmıştır.

2.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada veri toplama aracı olarak yüz yüze anket yöntemi seçilmiştir. Anketin hazırlanmasında öncelikle ilgili yazın taranmış, daha önceki araştırmalarda kullanılan anketler incelenmiş (Altaş, 2006; Okay, 2009; Tekin ve Gül, 2007; Güleç vd., 2011) ve sonuç olarak Tekin vd., (2010) hazırladığı, geçerlilik ve güvenilirlik çalışmalarının yapılmış olduğu “Yüksekokul kalite yeterlilikleri değerlendirme ve öğrenci memnuniyeti” isimli anketin, bu çalışmada da kullanılmasına karar verilmiştir. Araştırmada kullanılan bu anket; yüksekokulda öğrenim gören öğrencilerin demografik özelliklerinin belirlendiği bir bölüm ve öğrenci memnuniyetlerinin ölçüldüğü bir bölüm olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Anketin ölçek kısmında toplam 43 soru bulunmaktadır. Bu 43 madde üzerinde yapılan Cronbach Alpha güvenilirlik hesabı sonucu 0.97 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, kullanılan anketin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir. Yapılan anket uygulaması sonucunda, yüksekokulda öğrenim gören öğrencilerden (162 kişi) elde edilen veriler, bilgisayar ortamına aktarılmış ve SPSS paket programı ile istatistiksel değerlendirmeleri yapılmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE DEĞERLENDİRME

Bu bölümde sırasıyla, araştırmaya katılan yüksekokul öğrencilerinin demografik özellikleri belirlenmiş, sonra öğrencilerin yüksekokullarının kalite yeterlilikleri konusundaki memnuniyet düzeyleri ölçülmüştür. Daha sonra, elde edilen bu bulguların değerlendirmeleri ve ilgili yorumları yapılmıştır.

3.1. Araştırmaya Katılan Yüksek Öğrenim Kurumlarının Demografik Özellikleri

Anketi cevaplayan öğrencilerin %82(133)’si bay, %18(29)’i bayan, yani çoğunluğu erkek öğrencilerdir. Araştırmaya katılan öğrencilerin yaklaşık yarısı birinci sınıf öğrencisi, diğer yarısı ikinci sınıf ve %6(10)’sı ise beklemeli, %70(113)’i Teknik programlar bölümünde, %30(49)’u İktisadi ve idari programlarda öğrenim görmekte olan toplam 162 öğrencidir. Bunların %58(95)’i normal öğretim, %41(67)’i ikinci öğretim öğrencileridir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin %24(39)’ü yüksekokul dışında KYS ile ilgili kurs, seminer ve ders aldıklarını, %75(122)’i ise ders almadıklarını yani, öğrencilerin büyük çoğunluğunun yüksekokul dışında ilgili kurs, seminer ve ders almadığını, %68(111)’i okullarının kalite yönetim sistemi belgesi sahibi olup olmadığını bilmediğini, %25(41)’i belge sahibi olmadıklarını, %6(110)’i ise belge sahibi olmadıklarını ifade etmişlerdir. Öğrencilerin %73(119)’ü yüksekokullarında ISO kalite yönetimi temsilcisi veya kurulları gibi yapılanmalar hakkında herhangi bir bilgisi olmadığını,

%22(35)'si yapılanmanın olmadığını ve %5(8)'i ise bir yapılanmanın bulunduğunu yani, öğrencilerin çoğunluğunun ilgili yapılanmalardan haberdar olmadığını ifade edilebilir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin %18(29)'i yüksekokul bünyesinde ISO KYS ile ilgili kurs, seminer ve ders aldıklarını, %82(133)'si ise ders almadıklarını yani, öğrencilerin büyük çoğunluğunun yüksekokul bünyesinde ilgili kurs, seminer ve ders almadıklarını, öğrencilerin %10(16)'u okul idarecilerince kendileriyle veya sınıf temsilcileriyle düzenli toplantılar yaptığını, %37(60)'si bilmediğini ve %53(86)'ü ise bu faaliyetlerin yapılmadığını ifade etmişlerdir. Buna göre, yüksekokulda çoğunlukla bu tür faaliyetlerin yapılmadığını söylemek mümkündür.

3.2. Yüksek Okulun Kalite Yeterlilikleri Konusundaki Öğrenci Görüşleri

Fiziksel ve çevresel koşullar; öğrencilerin; %47(77)'si yüksekokullarındaki derslik sayısını ve sınıf kapasitesini yeterli bulmakta, %17(27)'si çok yeterli, %14(22)'ü çok yetersiz, %13(21)'ü yetersiz bulunduğunu ifade etmişlerdir. Bu sonuçlara göre, öğrencilerin çoğunluğunun yüksekokullarındaki derslik sayısı ve sınıf kapasitesini yeterli bulmaktadırlar. Öğrenciler, yüksekokullarındaki dersliklerin, ısınma durumunun, aydınlatma ve havalandırma gibi fiziki ve çevresel koşulların öğrenme ortamına uygunluğu konusunda; %40(65) memnun, %15(25) çok memnun, %18(29) kararsız, %18(29) memnun değil, %9(14) hiç memnun değildir. Bu verilere göre, araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu yüksekokullarındaki çevresel koşulların öğrenme ortamına uygunluğu konusunda memnundurlar. Öğrenciler yüksekokullarındaki dersliklerin, koridorların, tuvaletlerin ve bina içi ortak kullanım alanlarının temizliği konusunda; % 28(46)'i hiç memnun değil, %26(42) memnun değil, %14(22) kararsız, %23(38) memnun, %7(14) çok memnundur. Bu verilere göre, araştırmaya katılan öğrencilerin yarısından çoğu yüksekokulun temizliği konusunda memnun değildirler. Öğrenciler yüksekokullarının binalarının, diğer tesislerinin kapasite gelişimi, çevre düzenlemesi ve hizmet kalitesi konularındaki gelişimi konusunda; %27(44) memnun, %10(16) çok memnun, %22(36) kararsız, %25(41) memnun değil, %15(25) hiç memnun değildir. Bu verilere göre, öğrencilerin çoğunluğu yüksekokullarının binalarının, diğer tesislerinin kapasite gelişimi, çevre düzenlemesi ve hizmet kalitesi konularında memnun değildirler.

Araştırmaya katılan öğrenciler, yüksekokul laboratuvarlarındaki bilgisayarların kaliteli ve yeterli olması konusunda; %35(57) yeterli olduğunu, %16(26) çok yeterli, %19(31) yetersiz, %18(30) çok yetersiz olduğunu, %11(18) kararsız olduğunu ifade etmişlerdir. Buna göre, yüksekokuldaki öğrencilerin çoğunluğu laboratuvarlarındaki bilgisayarların kaliteli ve yeterli olduğunu ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılan öğrenciler, yüksekokulda ders saatleri dışında bilgisayar kullanma (internet, proje çalışması gibi) imkânların yeterliliği konusunda; %33(53) memnun, %15(24) çok memnun, %19(31) kararsız, %18(30) memnun değil, %15(24) hiç memnun olmadığını ifade etmişlerdir. Buna göre öğrencilerin çoğunluğu ders saati dışında bilgisayar kullanma imkânı konusunda memnundurlar. Öğrenciler, yüksekokulda kullanılan elektronik araç ve gereçleri (bilgisayar, projeksiyon, ders içi uygulama araç ve gereçleri gibi) kullanımı konusunda; %41(66) memnun, %12(20) çok memnun, %15(24) kararsız, %18(29) memnun değil, %14(23) hiç memnun değildir. Buna göre, araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu yüksekokulda kullanılan elektronik araç ve gereçlerin kullanımı konusunda memnundurlar.

Sosyal alanlar ve faaliyetler; öğrenciler yüksekokul kütüphanesinin kendileri için gerekli standart kaynakların ve ders kitaplarının temini konusunda; %30(50) kararsız (kütüphaneye ihtiyaç duymuyor), %29(47) memnun, %9(14) çok memnun, %18(29) memnun değil, %14(22) hiç memnun değildir. Buna göre, öğrencilerin çoğunluğu yüksekokul kütüphanesinin kendileri için gerekli standart kaynakları ve ders kitaplarının temini konusunda memnundur. Ancak öğrencilerin dikkate değer bir kısmının (%30) kararsız olması, kütüphane bilinci ve kitap okuma konusunda yüksekokul öğrencilerinin çok bilgisiz ve ilgisiz oldukları şeklinde yorumlanabilir. Öğrenciler yüksekokul kütüphanesinin güncel sosyal ve kültürel kaynaklar açısından; %36(58) kararsız, %25(41) yeterli, %10(16) çok yeterli, %17(27) yetersiz, %12(20) çok yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir. Buna göre, öğrencilerin çoğunluğu yüksekokul kütüphanesini güncel kaynaklar açısından yeterli bulmakla birlikte önemli bir kısmının da bu hizmet konusunda ilgisiz olduğu görülmektedir. Bu bulgu yüksekokul öğrencilerinin kitap okumayı pek sevmedikleri kanısını destekler niteliktedir. Öğrenciler yüksekokul kütüphanesinde kendi bölümleriyle ilgili süreli yayınlardan (mesleki) yararlanma konusunda; %39(64)

kararsız, %20(32) memnun değil, %14(23) hiç memnun değil, %19(31) memnun, %7(12) çok memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Buna göre, öğrenciler yüksekokul kütüphanesinde kendi bölümleriyle ilgili süreli yayınlardan (mesleki) yararlanma konusunda çoğunlukla memnun oldukları, ancak yukarıdaki soruda olduğu gibi dikkate değer bir kısım öğrencinin de bu konuda ilgisiz olduğu görülmektedir. Öğrenciler yüksekokul kütüphane hizmetlerine elektronik ortamdan ulaşılması konusunda, %30(49) kararsız, %28(46) memnun, %12(19) çok memnun, %15(25) hiç memnun değil, 14(23) memnun değildir. Buna göre, öğrencilerin çoğunluğunun kütüphane hizmetlerine elektronik ortamdan ulaşılması konusunda memnundurlar.

Araştırmaya katılan öğrenciler, yüksekokul *kantini, temizlik* ve kendini yenileme konularında; %23(37) memnun, %12(19) çok memnun, %21(34) kararsız, %25(40) hiç memnun değil, %20(32) memnun değildir. Buna göre, öğrencilerin çoğunluğu yüksekokul kantininin temizliği ve kendini yenilemesi konularında memnun değildir. Öğrenciler, yüksekokul *yemekhanesi ve yemekhane hizmetleri* konusunda; %34(55) memnun, %12(20) çok memnun, %33(54) kararsız, %14(22) memnun değil, %7(11) hiç memnun değildir. Buna göre araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu yüksekokul yemekhanesi ve yemekhane hizmetlerinden memnundur. Öğrenciler, yüksekokuldaki *spor salonu ve spor faaliyeti* hizmetleri konusunda; %21(34) memnun, %10(17) çok memnun, %38(62) kararsız, %15(25) hiç memnun değil, %15(24) memnun değildir. Bu sonuçlara göre, öğrencilerin çoğunluğu yüksekokul spor salonu ve hizmetlerinden memnundur. Ancak önemsenecek sayıda öğrenci de bu hizmetlerden memnun değildir.

Araştırmaya katılan öğrenciler yüksekokullarındaki *öğrenci topluluklarının kültürel ve sosyal faaliyetlerinden*; %19(31) hiç memnun değil, %18(30) memnun değil, %32(52) kararsız, %21(34) memnun, %9(15) çok memnundur. Buna göre, araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu öğrenci topluluklarının kültürel ve sosyal faaliyetlerinden memnun değildir. Öğrencilerin önemli bir kısmını (%32) kararsız olması, sosyal ve kültürel faaliyetlerle pek ilgilenmedikleri şeklinde yorumlanmıştır.

Eğitim ve öğretim içeriği; öğrenciler yüksekokulda okudukları derslerin içerikleri ve yeterliliği konusunda, %38(62) memnun, %9(15) çok memnun, %20(32) kararsız, %22(35) memnun değil, %11(18) hiç memnun değildir. Buna göre, araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu yüksekokulda okudukları derslerin içerikleri ve yeterliliği konusunda memnundurlar.

İş hayatına hazırlama ve kariyer desteği; öğrenciler yüksekokulda okudukları derslerin mesleki gelişimlerine ve iş hayatına hazırlama konusundaki katkısından; %43(69) memnun, %15(24) çok memnun, %12(20) kararsız, %17(27) memnun değil, %13(22) hiç memnun değildir. Buna göre, araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu yüksekokulda okudukları derslerin mesleki gelişimleri ve iş hayatına hazırlama konusunda önemli katkılar sağladığını ifade etmişlerdir. Öğrenciler yüksekokullarının mezuniyet sonrası işe yerleştirilme konusunda verdiği destek konusunda; %28(45) kararsız, %27(44) memnun, %10(16) çok memnun, %18(30) memnun değil, %17(27) hiç memnun değildir. Buna göre araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu, yüksekokullarının mezuniyet sonrası işe yerleştirilme konusunda verdiği destek konusunda memnundur.

Öğretim elemanı yeterlilikleri; Araştırmaya katılan öğrenciler yüksekokullarındaki öğretim elemanlarının ders konularıyla ilgili bilgi düzeyleri konusunda; %42(68) memnun, %16(26) çok memnun, %23(37) kararsız, %10(17) hiç memnun değil, %9(14) memnun değildir. Buna göre araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu, yüksekokullarındaki öğretim elemanlarının ders konularıyla ilgili bilgi düzeyleri konusunda çok memnundurlar. Öğrenciler yüksekokullarındaki öğretim elemanlarının uzmanlık alanlarındaki güncel gelişmeleri takip etme konusunda; %35(57) memnun, %12(20) çok memnun, %26(43) kararsız, %15(24) hiç memnun değil, %11(18) memnun değildir. Buna göre araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu yüksekokullarındaki öğretim elemanlarının uzmanlık alanlarındaki güncel gelişmeleri takip etmesi konusunda memnundurlar. Öğrenciler yüksekokullarındaki öğretim elemanlarının derslerde öğrenci katılımını sağlayarak derse ilgiyi canlı tutma konusunda; %36(58) memnun, %15(25) çok memnun, %20(32) kararsız, %15(25) memnun değil, %13(21) hiç memnun değildir. Buna göre, öğrencilerin çoğunluğu yüksekokullarındaki öğretim elemanlarının derslerde öğrenci katılımını sağlayarak derse ilgiyi canlı tutma konusunda memnundurlar. Öğrenciler yüksekokullarındaki öğretim elemanlarının öğrencilere yönelik danışmanlık ve bilgilendirme faaliyetlerinden; %31(50) memnun, %17(28) çok memnun, %24(39)

kararsız, %16(26) hiç memnun değil, %12(19) memnun değildir. Buna göre, öğrencilerin çoğunluğu yüksekokullarındaki öğretim elemanlarının öğrencilere yönelik danışmanlık ve bilgilendirme faaliyetlerinden memnundurlar. Öğrenciler yüksekokullarındaki öğretim elemanlarının öğrenci değerlendirmelerini yaparken eşitlikçi ve adil davranmaları konusunda; %33(54) memnun, %19(31) çok memnun, %22(35) kararsız, %15(24) memnun değil, %11(18) hiç memnun değildir. Buna göre, araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu yüksekokullarındaki öğretim elemanlarının öğrenci değerlendirmelerini yaparken eşitlikçi ve adil davranmaları konusunda memnundurlar. Öğrenciler yüksekokullarındaki öğretim elemanlarının ders saati dışında kendileriyle görüşme durumlarıyla ilgili; %38(62) memnun, %17(27) çok memnun, %23(37) kararsız, %14(22) hiç memnun değil, %9(14) memnun değildir. Buna göre, araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu yüksekokullarındaki öğretim elemanlarının ders saati dışında kendileriyle görüşme durumu konusunda memnundurlar.

Yönetim ve personel yeterlilikleri; öğrenciler yüksekokul yönetiminin öğrenci sorunlarına ve öğrencilerin önerilerine duyarlılığı konusunda; %34(55) memnun, %11(18) çok memnun, %22(36) kararsız, %18(30) hiç memnun değil, %14(23) memnun değildir. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu yüksekokul yönetiminin öğrenci sorunlarına ve öğrencilerin önerilerine duyarlılığı konusunda memnundurlar. Öğrenciler yüksekokul yönetiminin öğrencilerle sosyal ortamlarda düzenli olarak bir araya gelmesi konusunda; %28(45)hiç memnun değil, %18(30) memnun değil, %25(41) kararsız, %20(32) memnun değil, %9(14) hiç memnun değildir. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu yüksekokul yönetiminin öğrencilerle sosyal ortamlarda düzenli olarak bir araya gelmesi konusunda memnun değildirler. Öğrenciler yüksekokul yönetiminin ilgili konularda öğrencilerin bilgilendirilmesi konusunda; %28(46) kararsız, %21(34)hiç memnun değil, %17(27) memnun değil, %26(42) memnun, %8(13) hiç memnun değildir. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu yüksekokul yönetiminin ilgili konularda öğrencilerin bilgilendirilmesi konusunda memnun değildirler.

Araştırmaya katılan öğrenciler yüksekokul öğrenci işleri bürosunun hizmetleri ile ilgili konularda; %38(61) memnun, %15(24) çok memnun, %18(30) kararsız, %15(24) memnun değil, %14(23) hiç memnun değildir. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu memnundurlar. Öğrenciler yüksekokulda çalışan idari personelin hizmet konusundaki yeterlilikleri konusunda; %28(45)memnun, %17(27) çok memnun, %22(35) kararsız, %18(30) hiç memnun değil, %15(25) memnun değildir. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu yüksekokulda çalışan idari personelin hizmet yeterlilikleri konusunda memnundurlar.

3.3. Kalite Yeterliliğini Etkileyen Faktörler Arası İlişki Analizi

İki değişken arasındaki ilişkinin tespiti için korelasyon analizinden yararlanılmaktadır. Korelasyon, değişkenlerden birinde bir değişiklik olduğunda, diğer değişkende de aynı oranda bir değişiklik olabilir mi sorusunun cevabıdır (Altunışık vd., 2005). Korelasyon katsayısı (r), 0 ile 1 arasında bir değer alır. Bu değer sıfır olduğunda, değişkenler arasında hiçbir ilişki olmadığını, 1 ise tam bir ilişki olabileceğini ifade eder. Korelasyon katsayısı (+) ya da (-) olabilir. Katsayı (+) olursa iki değişken arasında pozitif bir ilişki vardır. Pozitif ilişkide, değişkenlerden birinin değeri artınca diğeri de artar, negatif ilişkide ise değişkenlerden biri artınca diğeri azalır. Korelasyon bir neden-sonuç ilişkisi değildir (Odyakmaz, 1997).

Araştırmanın anketinde bulunan 43 soruluk ölçekten elde edilen ve yüksekokulun kalite yeterliliğini etkilediği kabul edilen altı faktörün (Fiziksel koşullar, Sosyal alan ve faaliyetler, Eğitim öğretim içeriği, Kariyer desteği, Öğretim elemanı yeterlilikleri, Yönetim ve personel yeterlilikleri) birbirleri arasındaki ilişkileri belirlemek üzere Pearson korelasyon analizi yapılmış ve sonuçları aşağıda yorumlanmıştır.

3.3.1. Yüksekokulun kalite yeterliliğini etkileyen faktörler arası ilişkiler

Yüksekokulun kalite yeterliliğini etkileyen faktörler arasındaki ilişkiyi gösteren Pearson Correlation analizi sonuçları aşağıda Tablo-1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Faktörler Arasındaki İlişkiye Ait Korelasyon Analizi Özet Tablosu

Bağımsız Değişkenler		Korelasyon	FP	SP	EP	KP	OEP	YPP
1.Fiziksel koşullar	Pearson Korelasyon	1	0,671**	0,723**	0,646**	0,619**	0,671**	
	p		0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
2.Sosyal alan ve faaliyetler	Pearson Korelasyon	0,671**	1	0,682**	0,721**	0,531**	0,679**	
	p	0,000		0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
3.Eğitim ve öğretim içeriği	Pearson Korelasyon	0,723**	0,682**	1	0,728**	0,708**	0,676**	
	p	0,000	0,000		0,000	0,000	0,000	0,000
4.Kariyer desteği	Pearson Korelasyon	0,646**	0,721**	0,728**	1	0,565**	0,749**	
	p	0,000	0,000	0,000		0,000	0,000	0,000
5.Öğretim elemanı yeterliliği	Pearson Correlation	0,619**	0,531**	0,708**	0,565**	1	0,628**	
	p	0,000	0,000	0,000	0,000		0,000	0,000
6.Yönetim ve personel yeterliliği	Pearson Correlation	0,671**	0,679**	0,676**	0,749**	0,628**	1	
	P	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		0,000
	N	162	162	162	162	162	162	162

** Korelasyon 0.01 seviyesinde anlamlıdır (2-yönlü)

Tablo 1’de görülen korelasyon analizi sonuçlarına göre, korelasyon katsayısı (r) değeri, *Fiziksel koşullar faktörü* ile sosyal alan ve faaliyetler (SP %67), eğitim öğretim içeriği (EP %72), kariyer desteği (KP %65), öğretim elemanı yeterlikleri (OEP %62) ve yönetim ve personel yeterlikleri (YPP %67) faktörleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde kuvvetli ilişkiler olduğu görülmektedir. Buna göre, fiziksel koşullar faktörünün eğitim ve öğretim içeriği faktörüyle en yüksek oranda ilişkili olduğu görülmektedir ($r=0.72$, $p<0.01$).

Sosyal alan ve faaliyet koşulları faktörü ile fiziksel koşullar (FP %67), eğitim öğretim içeriği (EP %68), kariyer desteği (KP %72), öğretim elemanı yeterlikleri (OEP %53) ve yönetim ve personel yeterlikleri (YPP %68) faktörleri arasında yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre, istatistiksel bakımdan anlamlı ve pozitif yönde kuvvetli ilişkiler bulunmuştur. Buna göre, sosyal alan ve faaliyet koşulları faktörünün, kariyer desteği faktörüyle en yüksek oranda ilişkisi olduğu tespit edilmiştir ($r = 0.72$, $p<0.01$).

Eğitim öğretim içeriği yeterliği faktörü ile fiziksel koşullar (FP %72), sosyal alanlar ve faaliyet yeterliği (SP %68), kariyer desteği (KP %73), öğretim elemanı yeterlikleri (OEP %71) ve yönetim ve personel yeterlikleri (YPP %68) faktörleri arasında yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre, istatistiksel bakımdan anlamlı ve pozitif yönde kuvvetli ilişkiler vardır. Bu sonuçlara göre, eğitim öğretim içerik yeterliği faktörü ile kariyer desteği faktörü arasında en yüksek oranda pozitif ilişki tespit edilmiştir ($r = 0.73$, $p<0.01$).

Kariyer desteği yeterliği faktörü ile fiziksel koşullar (FP %65), sosyal alanlar ve faaliyet yeterliği (SP %72), eğitim ve öğretim içeriği yeterliği (EP %73), öğretim elemanı yeterlikleri (OEP %56) ve yönetim ve personel yeterlikleri (YPP %75) faktörleri arasında yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre, istatistiksel bakımdan anlamlı ve pozitif yönde kuvvetli ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre, kariyer desteği faktörü ile yönetim ve personel yeterlikleri faktörü arasında en yüksek oranda pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=0.75$, $p<0.01$).

Öğretim elemanı yeterliliği faktörü ile fiziksel koşullar (FP %62), sosyal alanlar ve faaliyet yeterliği (SP %53), eğitim ve öğretim içeriği yeterliği (EP %71), kariyer desteği yeterliği (KP %56) ve yönetim ve personel yeterlikleri (YPP %63) faktörleri arasında yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre, istatistiksel bakımdan anlamlı ve pozitif yönde kuvvetli ilişkiler olduğu belirlenmiştir. Bu

sonuçlara göre, öğretim elemanı yeterliliği faktörü ile eğitim ve öğretim içeriği yeterliliği faktörü arasında en yüksek oranda pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=0.71$, $p<0.01$).

Yönetim ve personel yeterliliği faktörü ile fiziksel koşullar (FP %67), sosyal alanlar ve faaliyet yeterliliği (SP %68), eğitim ve öğretim içeriği yeterliliği (EP %68), kariyer desteği yeterliliği (KP %75) ve öğretim elemanı yeterliliği (OEP %63) faktörü arasında istatistiksel bakımdan anlamlı ve pozitif yönde kuvvetli ilişkiler olduğu görülmektedir. Buna göre, yönetim ve personel yeterliliği faktörü ile kariyer desteği yeterliliği faktörü arasında pozitif bir ilişki belirlenmiştir ($r=0.75$, $p<0.01$).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yükseköğretimde öğrenci merkezli ve kalite güvence sistemine dayalı okullar oluşturabilmek için toplam kalite yönetimi ve onunla iç içe yer alan ISO 9000 standartlarının üniversiteler için, uygulanabilirliğindeki bazı sorunlara rağmen adeta zorunlu bir süreç olarak güncelliğini koruduğu, hatta öneminin gittikçe arttığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda çalışma, kaliteli bir yükseköğrenime gerçekleştirme hedefine katkı sunmak üzere yapılmıştır. Çalışmada, örnek seçilen yükseköğrenim kurumunun kalite yeterliklerini belirlemek üzere öğrenci memnuniyeti ölçeğinden elde edilen veriler, yüzde, frekans ve korelasyon ilişki analizi gibi istatistiksel analizlere tabi tutularak, sonuçları yorumlanmış ve çözüm önerileri geliştirilmiştir.

Öğrenci memnuniyeti bağlamında yapılan yüksekokul kalite yeterliliği analizi sonuçlarına göre; yüksekokulun fiziksel ve çevresel koşulları genel olarak yeterli durumdadır. Ancak, ortak kullanım alanlarının temizliği ve çevre düzenleme hizmetleri konularında yüksekokul kalite düzeyi yeterli değildir. Sosyal alanlar ve faaliyetler konusunda, kantin hizmetleri, yemekhane hizmetleri, spor salonu hizmetleri konusunda yüksekokul kalite düzeyi yeterli iken, yüksekokuldaki öğrenci topluluklarının faaliyetleri ve sosyal aktiviteleri yeterli düzeyde değildir. Eğitim öğretim içeriği ve yeterliliği, iş hayatına hazırlama ve kariyer desteği, yönetim ve personel yeterlikleri konularında yüksek okul yeterli kalite düzeyine sahiptir denilebilir.

Yüksekokulun kalite yeterliliğini ölçmek üzere belirlenen altı faktörün kendi aralarındaki ilişkileri belirlemek üzere yapılan ilişki analizi sonuçlarına göre, öğrenciler daha çok yönetim ve personel yeterliliği, kariyer desteği, eğitim ve öğretim içeriği konularındaki yeterlilikleri daha fazla önemsemektedirler.

Sonuç olarak, araştırmanın yapıldığı yüksekokul yönetiminin, ortak kullanım alanlarının temizliği, çevre düzenleme hizmetleri, öğrenci topluluklarının sosyal aktiviteleri konularında daha etkin çalışmalar yapması, yönetimin çeşitli etkinliklerle öğrencilerle bir araya gelerek iletişimi artırması, yüksekokulda çalışan hizmet personelinin bazı eğitimlerden geçirilerek daha yeterli düzeye getirmeleri, mezun olan öğrencilere kariyer desteği sağlanması konusunda daha fazla gayret sarf edilmesi gerektiği çalışmanın önerileri olarak sıralanabilir.

Araştırmanın kısıtları ise, yüksekokul kalite yeterliliklerinin belirlenmesinde yalnızca öğrenci memnuniyetlerinin değerlendirilmeye alınıp, ancak yönetici, personel ve öğrenci velilerinin görüşlerinin alınmaması, öğrencilere araştırma öncesinde kalite bilincinin verilmemesi gibi kısıtlayıcılar sıralanabilir. Gelecek çalışmalarda, bahsedilen kısıtların çözümlenerek daha geniş çaplı ve objektif değerlendirmelerin yapıldığı, literatüre önemli katkıların sağlandığı çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Ali, M. ve Shastri, R.K. (2010) "Implementation of Total Quality Management in Higher Education" *Asian Journal of Business Management*, 2(1): 9-16.
- Altaş, D. (2006) "Üniversite Öğrencileri Memnuniyet Araştırması" *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 21(1): 439-458.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2005) *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*, 4. Baskı, Adapazarı, Sakarya Kitabevi.
- Colenso, M. (2000) *Kaizen Strategies for Successful Organizational Change*. Financial Times, Edinburg, Prentice Hall.

- Eroğlu, E. (2000). Sürekli Kalite İyileştirme İlkelerinin Temel Eğitimde Uygulaması, Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 7, ss. 167-175.
- Gencel, U. (2001) “Yükseköğretim Hizmetlerinde Toplam Kalite Yönetimi ve Akreditasyon”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(3): 164-218.
- Goetsch, D.L. ve Davis, S.B. (2000) *Quality Management*, New Jersey, Prentice Hall Inc.
- Güleç, H.K., Kabasakal, Ö., Kuzu, Ö.H. (2011). Yükseköğretimde Kalite Güvence Sisteminin Öğrenci Memnuniyeti Açısından Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi: Meslek Yüksekokullarında ISO 9000 KYS Uygulamaları Örneği. Uluslararası Yükseköğretim Kongresi: Yeni Yönelişler ve Sorunlar. 27-29 Mayıs 2011, İstanbul.
- Güleş, H.K. ve Bülbül, H. (2004) *Yenilikçilik: İşletmeler İçin Stratejik Rekabet Aracı*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.
- İçli, G.E. ve Vural, B.B. (2010) “Toplam Kalite Yönetimi ve Uygulamaları Çerçevesinde Kırklareli Üniversitesi Meslek Yüksekokulları Öğrenci Memnuniyeti Araştırması” *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 28(1): 335-349.
- Kalaycı, N. (2008) “Yükseköğretimde Uygulanan Toplam Kalite Yönetimi Sürecinde Göz ardı Edilen Unsurlardan TKY Merkezi ve Eğitim Programları” *Türk Eğitim Bilimler Dergisi*, 6(2): 163-188.
- Mitra, A. (1998) *Fundamentals of Quality Control and Improvement* (Second Edition). United States, Prentice Hall Inc.
- Odyakmaz, Necmi (1997). Dış Ticaretimizin Korelasyon Yöntemi ile Madde Grupları Bazında Analizi. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/nisan97/5.htm>.
- Okay, Ş. (2009) “Yönetici ve Öğretmenlerin Algılarına Göre Mesleki ve Teknik Ortaöğretimde Toplam Kalite Yönetimi Uygulamalarının Öğrencilerin Akademik ve Sosyal Başarılarına Etkisi” *TSA*, 13(1): 131-148.
- Serin, H. ve AYTEKİN, A. (2009). Yüksek Öğretimde Toplam Kalite Yönetimi. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 15, ss.83-93.
- Skolnik, M.L. (2010) “Quality Assurance in Higher Education As A Political Process” *Higher Education Management and Policy*, 22(1): 67-86.
- Sözmen, E. Y. (2004). Eğitimde Kalite Yaklaşımları, *Standart Dergisi*, Aralık 2004, ss.7-11.
- Tekin, M. (2007). *Bilgi Çağında Toplam Kalite Yönetimi*, 3. Baskı, Konya: Günay Matbaası.
- Tekin, M. ve Gül, H. (2007) “Eğitim Kurumlarında Toplam Kalite Yönetimi Anlayışı ve Uygulamaları Üzerine Gazi Osman Paşa Üniversitesinde Bir Araştırma” <http://www.kalder.org/genel/12ukk/hasangul.doc> (15.06.2010).
- Tekin, M., Karahan, M., Kuzu, Ö.H., Şahin, Ş. (2010). "Yükseköğretimde ISO 9000 Kalite Yönetim Uygulamalarının Toplam Kalite Yönetimi Bağlamında Değerlendirilmesi: Meslek Yüksekokulları Örneği", 10. Üretim Araştırmaları Sempozyumu, 16-18 Eylül 2010, Girne Amerikan Üniversitesi KKTC.
- Tufan, M., Mızrak, Ş. ve Çelik, D. (2007) “Mesleki Eğitimde Toplam Kalite Yönetimi ve Model Önerisi” *Journal of Azerbaijani Studies*, 10(3-4): 27-40.

HASTANELERDE İNOVASYON SÜRECİNİN RİSK YÖNETİMİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ: BİR MODEL ÖNERİSİ

ASSESSMENT OF INNOVATION PROCESS IN HOSPITALS FOR RISK MANAGEMENT: A MODEL PROPOSAL

Kadir AKSAY¹
Fatih ORHAN²

Öz

Bu çalışmanın amacı; inovasyon ve risk yönetimi kavramlarının hastane işletmeleri için muhteva ettiği anlamı ortaya koyarak, inovasyon yapma düşüncesinde olan hastanelerin kullanabilecekleri bir risk yönetimi modeli oluşturmaktır. Çalışmada inovasyon, inovasyon yönetimi ve risk yönetimi kavramlarına yönelik literatür taraması yapılarak teorik temel oluşturulmuştur. Elde edilen teorik bilgilerden hareketle, hastane işletmelerinde gerçekleştirilecek inovasyon çalışmalarında yaşamsal, etiksel, finansal ve diğer konularda karşılaşılabilecek risklerin kabul edilmesi ya da edilmemesi kararlarında kullanılacak yöntemler üzerine bir model önerisi sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Risk Yönetimi, İnovasyon, İnovasyon Yönetimi, Hastane Yönetimi.

Abstract

In this study, researchers have aimed to determine the steps of risk management for hospital managements intending to make such an innovation. Theoretical background is formed by having literature scanning about innovation, innovation management and risk management concepts. Basing on the theoretical knowledges, there has been a model suggestion has been presented about methods that will be used about deciding the risks which may be faced at vital, ethical, financial and other areas at the processes of innovations.

Key Words: Risk Management, Innovation, Innovation Management, Hospitals.

¹ Yrd.Doç.Dr. Ordu Üniversitesi Fatsa Deniz Bilimleri Fakültesi

² Doktora Öğrc., Gazi Üniversitesi Sos.Bil.Ens.Sağlık Kurumları Yönetimi Bilim Dalı

1. Giriş

Son yıllardaki devinimli ve değişken çevresel şartlar örgütleri, sürdürülebilir başarının sağlanması açısından tehdit etmekte ve yöneticileri farklı sorunlarla yüz yüze getirmektedir (Skerlavaj, vd., 2010: 6390). Bu durum tüm sektörler gibi sağlık sektörü için de önemli bir geçektir. Üstelik sağlık sektörünün oldukça dinamik ve çoğu zaman kaotik görünen yapısı, sektörde yer alan örgütlerin varlığını tehdit eden faktörler olarak kabul edilmektedir. Söz konusu belirsiz ve değişken çevresel şartlar göz önünde bulundurulduğunda, inovasyon yapmak önemli bir gereklilik haline gelmiştir.

İnovasyon kısaca, yenilikçi düşüncenin pazara sunulması olarak tanımlanabilir. Michael Hammer'a (2004: 84) göre içinde bulunduğumuz dönemde kurumların başarı sağlayabilmeleri, faaliyetlerini geliştirmek ve etkili inovasyonlar yapmaktan geçmektedir. Son yıllarda gerek akademik gerekse de uygulayıcılar arasında yenilikçi olmanın etkililik ve ayakta kalmak için gerekli olduğuna yönelik geniş katımlı bir görüş birliği olduğu görülmektedir. Bu bağlamda inovasyonun dinamik çevresel şartlar karşısında kullanılabilir önemli bir paradigma olduğu genel geçer bir kabul olmuştur.

Diğer taraftan sağlık sektörünün temel kurumlarından olan hastaneler, sürdürülebilirlik ve rekabet gücü sağlama ve hastaların, sağlık personelinin ve paydaşların ihtiyaçlarına daha iyi yanıt verebilme düşüncesiyle yenilikçi olmak durumundadırlar (Boutros, 2007: 51). Bu düşünceden hareketle son on yılda inovasyonun sağlık sektörü ve hastaneler için önemi daha fazla gündeme gelmiş, akademisyen ve uygulayıcıların bu yöne eğilimleri artmıştır. Ne var ki sağlık hizmetlerinin, neyi yapmanın etkili ve gerekli olduğunu belirlemeyi güçleştiren karmaşık yapısı inovasyon yapmayı da güçleştirmektedir (Price, 2006: 49). Hastanelerde yenilikçilik, sanayi sektörüne göre uygulanabilirliği daha güç bir olgu olarak kabul edilebilir. Buna ek olarak yenilikçilik kavramının, hastaneler açısından sanayi sektörüne göre daha yeni bir olgu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Sağlık hizmeti -doğası gereği- meydana gelebilecek küçük bir hatayla insan hayatı için tehlikeli olabilecek sonuçlar doğurabilir. Bu durum ilk bakışta hastane işletmelerinde yenilikçilik yapmanın –risk almada çekimsiz kalınabileceği düşüncesi ile- daha zor olacağı algısını doğurmaktadır. Ancak tıp bilimindeki sürekli ilerlemelerin hastane işletmelerinde sunulan teşhis, tedavi ve rehabilitasyon süreçlerine entegrasyonu çabaları beraberinde yenilikçiliği getirecektir. Bunun yanı sıra otelcilik, yemek, teknik hizmetler, eğitim ve hasta kayıt gibi teşhis ve tedavi süreçlerine bileşen olan daha pek çok faaliyetin gerçekleştiği yerler olan hastanelerin, yenilikçilik yapabilme adına zengin işletmeler olduğu görülmektedir.

İnovasyonun değişimi, öğrenmeyi ve başarıyı beraberinde getiren yapısı ile birlikte riskli bir iş olduğu da yadsınamaz bir gerçektir. Örgütlerin ayakta kalması üzerindeki hayati önemine karşın yeniliklerin başarılı olabilmesi ve yeni fikirler ortaya çıkarılabilmesi için örgütün ve örgütün tüm kademelerinde yer alan çalışanların zaman zaman riske girmeleri gerekebilmektedir (Claver ve diğ.,

1998: 59). Bu riskler daha çok maddi değer, zaman ve itibar kaybı gibi riskler olarak kendini gösterirken sağlık sektöründe inovasyon, insan hayatını tehdit eden riskleri de gündeme getirmektedir. Bu noktada hastanelerde inovasyon faaliyetleri kapsamında risk yönetimi ilkelerine riayet etmek önem arz etmektedir.

Diğer taraftan son yıllarda sağlık işletmelerinde paternalistik yaklaşımların yerini, hasta odaklı ve özerklik merkezli yaklaşımlara bıraktığı görülmektedir. Bu paradigma kaymasına paralel olarak özellikle hasta hakları ve hasta güvenliği açısından konu sıkça gündeme gelmeye başlamış ülkemizde de önemli gelişmeler olmuştur. Özellikle Sağlık Bakanlığı tarafından 06 Nisan 2011 tarihinde yürürlüğe giren “Hasta ve Çalışan Güvenliğinin Sağlanmasına Dair Yönetmelik” sonrasında tüm hastanelerin konu ile ilgili farkındalık düzeyi artmıştır. Ayrıca hasta ve çalışan güvenliğine yönelik göstergeler hastane ve sağlık çalışanlarının performans kriterleri arasında da önemli bir yere sahip olmuştur.

Diğer taraftan ülkemizde, 20.06.2012 tarihinde yürürlüğe giren “İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu” ve bu kanun kapsamındaki tüm işyerlerini kapsayan “İş Sağlığı ve Güvenliği Risk Değerlendirmesi Yönetmeliği” kapsamında tüm işletmelerin risk seviyeleri açısından tehlike seviyeleri belirlenmiştir. Bu kriterlere göre “insan sağlığı ve sosyal hizmetler faaliyetleri” kapsamında belirtilen hastane hizmetleri “çok tehlikeli” faaliyetler sınıfında yer almaktadır. Bu bağlamda, ilgili kanun ve yönetmelikler gereği çok tehlikeli faaliyetler arasında bulunan hastane hizmetlerinin yürütülmesi esnasında, risk analizlerinin yapılması ve değerlendirilmesi süreci tüm sağlık kurumları açısından da yasal bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu yasal zorunluluğun ortaya çıkması, risklerini analiz etmeyen tüm işletmeler gibi hastane işletmeleri açısından da ayrı bir yaptırım olarak değerlendirilebilecektir. Bu kanun kapsamında risk analizi sürecini işletmeyen tüm işletmeler, kapatılma ve cezalandırılma riski ile karşı karşıya kalacaklardır (www.csgeb.gov.tr).

2. İnovasyon Kavramı ve İnovasyon Süreci

2.1.İnovasyon Kavramı

İnovasyon kavram olarak, hem bir süreci (yenilemeyi/yenilenmeyi) hem de bir sonucu (yeniliği) ifade eder. AB ve OECD literatüründe inovasyon süreç olarak; “bir fikri, pazarlanabilir bir ürün ya da hizmete, yeni ya da geliştirilmiş bir üretim ya da dağıtım yöntemine ya da yeni bir toplumsal hizmet yöntemine dönüştürmek” olarak tanımlanır. Aynı zamanda bu dönüştürme süreci sonunda ortaya konan pazarlanabilir, yeni ya da geliştirilmiş ürün, yöntem ya da hizmeti de ifade etmektedir (TÜSİAD, 2003: 23).

İnovasyon, örgütlerde daha önce var olan bilgilerin farklı kullanımını ya da yeni bilgi üreterek değer yaratmanın nasıl yapılacağını ifade eden bir terimdir. Bu kavram genellikle yeni bir ürün veya hizmet geliştirme anlamında kullanılırsa da, yeni iş modelleri, yönetim teknikleri ve yeni örgütsel yapıları da kapsamaktadır (Jamrog ve diğ., 2006: 10).

2.2. İnovasyon Süreci

İnovasyon birçok lider işletmenin temel karakteristiğidir. Kavramın işletme bilimi yazınında geniş bir yer tuttuğu görülebilir. Özellikle *Schumpeter*'in (1911, 1934) ekonomi alanı için yenilikçiliği tanımlamasından bu yana, bu konuda çok sayıda çalışma yapılmış ve yapılmaktadır. Yenilikçiliğin gerek araştırmacılar gerekse de iş dünyası tarafından bu derece yoğun ilgi görmesinin nedeni, işletmelerin üzerindeki yaşamsal etkisidir. Bir örgütün inovasyon kapasitesi, örgütün başarı ve kalıcılığı için belirleyici etken olarak kabul edilmektedir (Wang ve Ahmed, 2004: 303; Jamrog ve diğ., 2006: 10). İnovasyonun değişimin itici güçlerinden biri olarak görülmesi, 20. yüzyılın en önemli ekonomistlerinden biri olan *Joseph Schumpeter*'in teorileri ile gündeme gelmiştir. *Schumpeter*'e göre eski fikirler ve ürünler, yeni fikirler ve ürünlere karşı ayakta kalmayı başaramamaktadır. Bu süreci *Schumpeter* “yaratıcı yıkım” olarak tanımlamaktadır. Yaratıcı yıkım, yoğun rekabet koşulları nedeniyle yeni ürünlerin ve hizmetlerin piyasaya girerek, eski ürünleri ve hizmetleri piyasadan silmesi olarak tanımlanabilir. Yenilikçilik becerilerine sahip olmayan işletmeleri de benzer bir son beklemektedir. *Schumpeter*, yenilikçiliği ekonomik kalkınmanın temel koşullarından biri olarak değerlendirmiştir (Özdemir ve Demirci, 2010: 342).

İşletmelerde Ar-Ge departmanlarının çalışmaları sonucu olsun ya da olmasın inovasyon süreci üç temel aşamada gerçekleşir. Bunlar, fikir üretimi, fikirlerin gerçekleştirilmesi ve fikirlerin ticarileşmesi aşamalarıdır. Şekil-1’de inovasyon süreci yer almaktadır.

Şekil-1: İnovasyon Süreci

Kaynak: Sattler, 2011: 12.

İnovasyon sürecinin birinci aşamasını fikir üretimi ve uygun fikirlerin seçilmesi oluşturmaktadır. Bu aşamada örgüt, iç ve dış çevre faktörleri üzerinde gerçekleştirilecek araştırmalarda inovasyon için yeni fikirler toplar ve seçer. Bu fikirler, mevcut teknolojik imkânların itmesi ya da pazarda oluşan talebin çekmesi ile de şekillenebilmektedir (Sattler, 2011: 12)

Örneğin bir sağlık kurumunda yeni çıkan bir teknolojiye yatırım yaparak bu teknolojinin elde edilmesi nedeniyle yeni fikirler ortaya çıkacağı gibi, hastaların taleplerine cevap verebilme düşüncesiyle de yeni fikirler üretilebilecektir (Endsley, 2010: 6).

Fikirlerin teknoloji ve pazar odaklı fizibilitesinin ardından ikinci aşamada fikirlerin teknolojik gerçekleştirilmesi (geliştirilmesi) ve hedef pazardaki potansiyel ekonomik başarının değerlendirmesi yapılır (Sattler, 2011: 12). Bu aşamada farklı bilgi parçalarının bir araya getirilmesi söz konusudur. Teknolojik fizibilite, talep, rekabetçilerin davranışı ve yasal yükümlülüklerden kaynaklanan belirsizlik yerini elde edilen bilgiye bırakmaktadır. Teknolojik ve pazar araştırması inovasyonun teknolojik

olarak mümkün olup olmadığı, mümkünse özelliklerinin neler olduğu fikrin gerçekleştirilmesi aşamasında netleştirilir (Tidd ve diğ., 2005: 91).

Ticarileştirme kavramı yeni bir ürün, hizmet ya da üretim/hizmet metodunun müşteriye sunulması olarak tanımlanır. İnovasyon sürecinin bu son aşaması, yeniliğin üretimi, hedef pazara tanıtımı ve sunumu ile ilgilidir. Bu aşamada inovasyon çalışmasının ticari bir forma kavuşturulması söz konusudur (Sattler, 2011: 12). Bu bağlamda tüketiciye, sunulan inovasyonun hangi problemi gidereceği ya da hangi gereksinimi karşılayacağı bilgilerinin aktarılması söz konusu olacaktır. Pek çok inovasyon girişimi ticarileştirme aşamasında başarısızlığa uğramaktadır. ABD’de pazar araştırması yapan kimi kurumların verilerine göre pazara sunulan yeni ürünlerin % 70 - % 75’inin başarısızlıkla sonuçlanması dikkat çekicidir (Schneider ve Hall, 2011: 21; Ateş, 2007: 24).

Yukarıdaki inovasyon süreci sektörlere göre kimi küçük farklılıklar göstermekle birlikte literatürde genellikle yukarıdaki üç aşama ile özetlenmektedir.

3. Risk Kavramı ve Risk Yönetimi Süreci

3.1. Risk Kavramı

Dünyada toplumsal hayatın gelişmesi ile birlikte insanlar da yeni birçok riskle karşı karşıya kalmıştır. Risklerle artan oranda karşı karşıya kalan insanoğlu kendilerini etkileyebilecek riskleri önceden tahmin edip, bu riskleri en aza indirgeyecek yöntem arayışı içine girmişlerdir. Zira bir hizmetin gerçekleştirilmesinde bütün risklerden uzak durmak durumunda hiçbir işi yerine getirememesi sonucuyla karşılaşılacaktır.

Risk ve risk yönetimi terimlerini iyi anlamak önemlidir. Webster riski bir kayıp ya da zarar olasılığı olarak tanımlamaktadır (Byers ve White, 2004: 299). İşletmeler, her türlü alanda karşı karşıya kaldıkları riskleri önleme çabaları içindedirler. Risklerin tahmin edilebilmeleri bir kurumda önemli faaliyetler arasındadır. Risklerin tahmini kadar yönetilmeleri de oldukça zordur. Örneğin bir işletmenin yangın riski yönetilemez fakat yangın riski çalışanlara konu ile ilgili eğitimler verilerek azaltılabilir veya işletme yangınlara karşı sigorta yaptırarak risk, sigorta kurumuna transfer edilebilir. Bunun gibi bir ülkede meydana gelebilecek bir depremi tahmin etmek neredeyse olanaksızdır. Fakat insanlar bu riskin etkilerini azaltıcı yöntemler ya da programlar geliştirmişlerdir.

Sağlık hizmetlerinin sunumu da yangın, deprem gibi felaketlerden aşağı kalmayacak düzeyde risk içermektedir. Hizmetin sunumunda oluşabilecek riskler hastaları, çalışanları ve ziyaretçileri tehdit etmektedir. 50 yıldan fazla süredir endüstri sektörü için önem arz eden risk yönetimi, sağlık hizmetinin bu özelliğinden dolayı 1970’li yıllarda hastane yönetimi alanına girmiştir (Aksay, 2003: 15-16).

Bu bağlamda sağlık kurumlarında risk yönetimi, kurumun finansal durumunu tehdit eden risklere karşı kurumu koruyacak; sağlık açısından hastaları, ziyaretçileri ve de çalışanları zarara

uğratabilecek risklere karşı farkındalık seviyesini yükseltecek örgütsel bir fonksiyondur (Byers ve White, 2004: 300) .

Sur'a (2007: 13) göre risk yönetimi, "belirli bir düzende maddi veya manevi kayıp olasılığının planlı olarak en aza indirilmesi veya yok edilmesidir".

Hastanelerde risk yönetiminin hedefi, hastalar, ziyaretçiler ve sağlık çalışanları için güvenli ve etkin bir sağlık hizmeti çevresi kurmak ve böylelikle örgütün olası kayıplarını önlemek veya azaltmaktır. Risk yönetimi, 2000'li yılların başından itibaren özellikle kanun koyucuların hasta güvenliği üzerine yoğunlaşmaları ile birlikte, sağlık hizmeti sunumunun önemli bir parçası olmuştur (Carroll, 2001: 18).

3.2.Risk Yönetimi Süreci

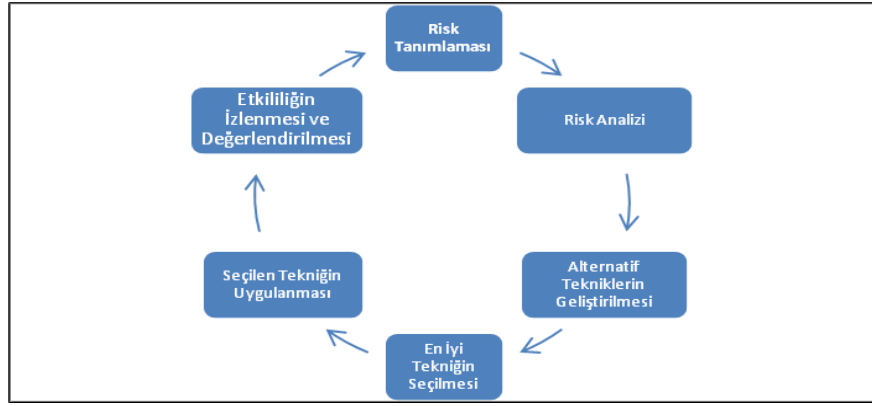
Temelde risk yönetimi bir sağlık kurumunun finansal açıdan tıbbi hatalar nedeniyle finansal kayıp yaşamasının önlenmesi ile ilgili olsa da hastalar için de oldukça önemlidir. Risk yönetimi kapsamında kurum olası tıbbi hatalara karşı sigortalanırken bir yandan da kazaların önlenmesine yönelik faaliyetler ile hastaların hayatı korunmuş olur (Abe vd., 2007: 281).

Risk yönetimi, yükümlülüğün (davalardan doğabilecek) potansiyel sebeplerinin tanımlanması ve bunların oluşumunu önleme amaçlı bir erken uyarı sistemidir. Risk yönetiminin öncelikli fonksiyonları hastanenin tümünü kapsayan bir koordinasyon, kayıp önleme faaliyeti ve düzeltici aktivitelerdir. Başka bir deyişle bu sistem sağlık kurumunun hastalar, ziyaretçiler ve çalışanlar üzerinden yükümlülüklerini azaltacaktır. Sistemin başka bir artışı ise kurumda meydana gelecek olay ve/veya kazaların güvenli bir şekilde raporlanmasını sağlamasıdır. Sistemde kullanılan olay raporları riskli bir durumun tanımlanmasında birincil araç olarak kullanılmaktadır (Griffin, 2006: 193).

Risk yönetiminin tüm faaliyet alanlarının önemine rağmen hasta odaklı riskler programın çok önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Şöyle ki hastaları tehdit edebilecek risklerin kontrol edilememesi beraberinde bir sağlık çalışanını, bir sağlık ekibini zarara uğratacak ya da kurumun maddi veya imaj kaybetmesine neden olabilecektir. Genel anlamda doğrudan hastalarla ilgili riskler; (1) uygun olmayan tıbbi tedaviden doğan sonuçlar (malpraktis, yanlış ilaç kullanım vb.), (2) mahremiyet boyutu ve bilginin uygun kişilere uygun şekilde ulaştırılması, (3) kötüye kullanım, taciz vb. tehlikelerden koruma, (4) riskler hakkında hastanın bilgilendirilmesi, (5) tedavide ayrımcılıktan uzak durma, (6) hastanın maddi ve manevi değerlerinin zarara uğramasının önüne geçme, (7) uygun triaj ve hastaların uygun nakli, (8) tıbbi araştırmalarda da kişilerin tam olarak bilgilendirilmesi ve onamın alınması ve (9) taburcu işlemlerinin ihmal veya suiistimalden uzak yapılmasıdır (Sur,2007:4-6).

Risk yönetimi programında geleneksel olarak endüstri sektöründen adapte edilen altı adım vardır. Aşağıdaki şekilde görünen bu adımlar risk yönetimi için en temel karar alma modelidir (ECRI, 2003:1).

Şekil-2: Risk Yönetimi Süreci Basamakları

Kaynak: ECRI : Healthcare Risk Analysis, March 2003

3.2.1.Risk Tanımlaması

Organizasyon için potansiyel olarak hastaları, ziyaretçileri ve çalışanları etkileyebilecek riskleri tanımlamak risk yönetiminde karar verme sürecinin birinci adımındır (ECRI, 2003: 2).

Kavaler ve Spiegel'a (1997: 5) göre "risk tanımlaması, hasta bakım hizmetleri ve hastane için potansiyel kayıp teşkil eden diğer unsurlara dair güncel ve geçmiş verilerin toplanmasını içeren faaliyetlerdir." Bu riskler malpraktis (tıbbi hata), kontrat iptali, sakatlanma, kuruma atılan iftira, zimmete geçirme, çevreye verilen zarar, sahtekârlık ve taciz, borç, tehlikeli kimyasal madde, tıbbi atık sorunları, hastane enfeksiyonları ve tazminatlar gibi çok çeşitli konularla ilgili olabilir.

3.2.2.Risk Analizi

Risk Analizi, tanımlanmış bir risk ile ilgili kayıpların şiddetini ve frekansını belirlemeye yönelik faaliyetlerdir. Tanımlanmış risklerin analizi hızlı değişim gösteren sağlık sektöründe devamlılık gösteren faaliyetler gerektirebilir. Hastanelerde meydana gelen bazı riskler yüksek frekansa/sıklığa sahip fakat düşük şiddet gösterirken (hastanın özel eşyalarının kaybolması gibi), bazıları ise (örneğin cerrahi ve anesteziye ait talihsizlikler) düşük frekansa/sıklığa sahip olmasına rağmen hasta için ciddi bir hasara ve kurum için sonradan ortaya çıkabilecek kötü sonuçlara neden olabilmektedir (ECRI, 2003: 4).

Risk yöneticisi hastalar ve organizasyon için en büyük zararlara yol açacak alanlara öncelik vermelidir. Sıklığı ne kadar az olursa olsun şiddetli ve dramatik kayıplara yol açabilecek alanlar analiz edilerek prosedürler geliştirilir ve gerekli eğitimlere zaman ayrılır. Yöneticiler yüksek riskli bu alanlara yönelik risk analizi verilerinden yola çıkarak önleyici faaliyetler ile ilgili sistemlerini kurmalıdır. Hastane faaliyetlerine yönelik olarak riskin analiz edilmesi ile tanımlanmış riskler anlamlı bir hale gelir, analiz edilen riskin şiddetine ve frekansına göre, alternatif çözüm önerileri içinden uygun seçimler yapılmalıdır.

3.2.3. Alternatif Teknikler Geliştirme ve Düzeltici Faaliyetler

Risk yönetimi karar verme sürecinin üçüncü adımı belirlenmiş risklere karşı aksiyon kombinasyonlarının ve çeşitli alternatiflerin fizibilitesinin değerlendirilmesidir. Alternatif teknikler ve düzeltici faaliyetler, risk davranışı stratejilerinden yararlanılarak geliştirilir. Bir organizasyonda riskleri önlemeye yönelik risk davranışı stratejileri şu şekildedir: (1) Risk kontrolü (riskin önlenmesi, azaltılması veya kayıpların minimize edilmesi), (2) Riskin finanse edilmesi veya transfer edilmesi (ECRI, 2003: 6).

Risk kontrolü; riskin kabul edilmesi, riskten kaçınma, kayıp önlemek veya minimize etmek gibi metotları ve teknik kombinasyonları içerir. Riskin kabul edilmesi kurumun sigorta hizmeti almamaya karar vermesi anlamını taşır, çünkü burada söz konusu olayların meydana gelme ihtimali çok düşük veya finansal sonuçlarını kurum çözebileceği için başka bir kuruma transfer edilmez (Aksay, 2003: 28).

Riskten kaçınma, yeni bir risk stratejisini ifade eder. Daha önce belirlenmiş olan bir risk etkili bir şekilde engellenemez yada transfer edilemezse riskin meydana geldiği yapı veya faaliyet yok edilecektir. Örneğin herhangi bir hastanede kullanılan bir tetkik cihazı ile yaptırılan bir testin maliyeti tüm kayıp önleme faaliyetlerine karşın kurum dışında daha düşük bir maliyet ile yaptırılabilirse, cihazın hiç kullanılmaması ekonomik riski ortadan kaldıracaktır (Aksay, 2003:29).

Risklerin kontrol altına alınmasında ve risklerin ortadan kaldırılması ve etkilerinin azaltılması kararlarında kullanılacak çeşitli yöntemler vardır. Bu yöntemler; (1) hata türü ve etki analizi (FMEA), (2) sıfır hata programı (ZFP), (3) paretoanalizi, balık kılıcı vb. sorun belirleme yaklaşımları, (4) altı-sigma (Six-Sigma), (5) kalite indikatörleri ve (6) diğer kalite kontrol araçlarıdır (Güleç ve Gökmen, 2009: 171).

Risk transferi sağlık hizmeti sunumunda meydana gelebilecek riskleri önlemeye yönelik alternatif tekniklerin ikincisidir. Risk transferi ile risk kontrol faaliyetleri aynı amacı paylaşırlar. Amaç her iki adımda da risklerin kurumu en az seviyede etkilemesini yada hiç etkilememesini sağlamaktır. Risk transferinde yaygın olarak kullanılan yol risk etkisinin sigorta kurumlarına transfer edilmesidir. Sigorta kurumlarına transfer edilecek riskler arasında yaralanmalar, maddi değerlerin zarar görmesi, yangın hasarları, çalışanlara tazminat ödemeleri ve hastaların özel eşyalarının zarar görmesi gibi riskler yer almaktadır (Aksay, 2003: 30).

3.2.4. En İyi Tekniğin Seçilmesi ve Uygulanması

Risk yönetimi karar verme sürecinin dördüncü adımı alternatif risk önleme ve azaltma teknikleri içinden kurum için en uygun olanının seçimidir. Bu seçim genellikle risk kontrol ve risk finansmanı stratejilerinin bir kombinasyonu şeklinde gerçekleşmektedir. Risk yönetiminde karar verme sürecinin beşinci adımı olan seçilen risk stratejilerinin geliştirilmesi ve etkinliğinin artırılması, tüm departman yöneticilerinin, doktorların ve diğer personelin birlikte hareket etmesini ve desteğini

gerektirir. Ayrıca risk ya da kalite yöneticileri, kilit personelin karar verme ve strateji geliştirme sürecine zaman kaybetmeden katılımını sağlaması gerekmektedir (ECRI, 2003: 7).

3.2.5. Etkililiğin İzlenmesi ve Değerlendirme

Risk yönetimi stratejileri geliştirilmeye başlandığında sürecin son adımında, geliştirilen bu yöntemler izlenmekte ve değerlendirilmektedir. Seçilen tekniğin etkinliğinin kanıtı, finansal veriler, sigorta poliçeleri üzerinden ödenen tazminatların durumu, sigorta şirketlerinin yapmış olduğu anketler ve bu şirketlerden alınan bilgiler, olay ve kaza durum raporları, hasta güvenliği, enfeksiyon kontrol ve performans geliştirme komitelerinin raporlarından elde edilmektedir (ECRI, 2003: 7).

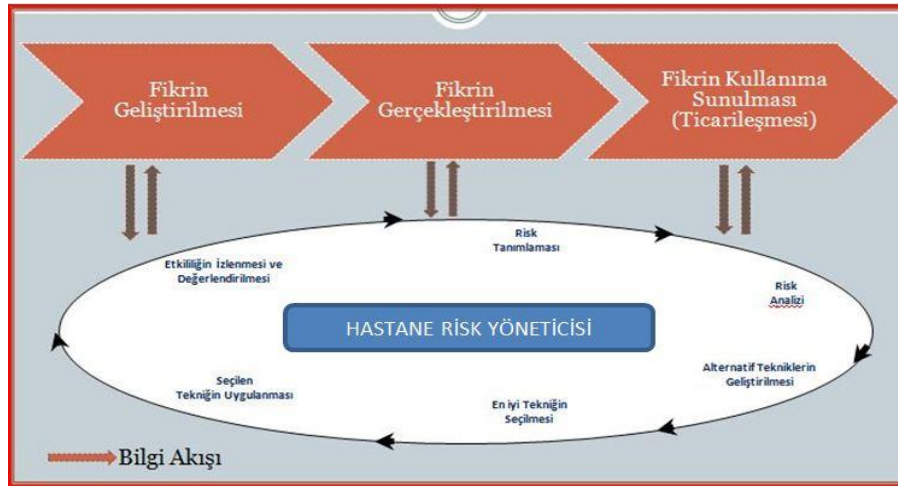
4. Materyal ve Metod

Çalışmada inovasyon, inovasyon yönetimi ve risk yönetimi kavramlarına yönelik literatür taraması yapılarak teorik temel oluşturulmuştur. Elde edilen teorik bilgilerden hareketle, hastane işletmelerinde gerçekleştirilecek inovasyon çalışmalarında yaşamsal, etiksel, finansal ve diğer konularda karşılaşılabilecek risklerin kabul edilmesi ya da edilmemesi kararlarında kullanılacak yöntemler üzerine bir model önerisi sunulmuştur. Ayrıca yapılan bu çalışma ile girdi ve çıktısında insan faktörü olan hastanelerde yapılan/yapılacak inovatif çalışmalarda, oluşabilecek risk faktörleri konusunda bir farkındalık oluşturabilmek amaçlanmıştır. İlgili alan yazın incelendiğinde inovasyon ve risk yönetimi açısından hastanelerin beraberce değerlendirildiği az sayıda çalışma olduğu görülmüştür. Bu çalışmanın tüm sağlık sistemi oyuncularına ve paydaşlarına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

5. Risk Yönetiminin İnovasyon Sürecine Entegrasyonu

Bu bölümde kavramsal çerçevesi oluşturulmuş olan inovasyon ve risk yönetimi kavramlarının hastane işletmeleri için muhteva ettiği anlama vurgu yapılarak, inovasyon yapma düşüncesinde olan hastanelerin kullanabilecekleri bir model sunulmuştur (Şekil-3).

Şekil-3. İnovasyon Süreci-Risk Yönetimi Entegrasyonu Modeli

Sağlık kurumları teknoloji yoğun işletmeler olarak dış çevredeki değişim ve yenilikleri takip etmek ve inovasyon yapmak zorundadır. Diğer taraftan da makro ve mikro planda oluşabilecek her türlü risk faktörlerinden kendilerini korumak için proaktif ve reaktif risk önleme ve azaltma faaliyetleri içerisinde bulunmak durumundalar.

Şekilde sunulan model, kurumların ayakta kalabilmeleri için çok önemli bir yere sahip olan inovasyonun sağlık kurumlarında uygulanma sürecinde, sağlık hizmetlerine özgü durumlarda göz önünde bulundurulduğunda içinde barındırdığı riskli yapısı, konunun risk yönetimi paradigması ile ele alınması gerektiği gerçeğini gündeme getirmektedir. Modelin en önemli özelliği inovasyon sürecinde yer alan her bir aşamanın risk yönetimi süzgecinden bilgi akışını sağlayarak entegrasyon sağlanmasıdır. Bunun sağlanması, inovasyon sürecinin daha güvenli bir şekilde ilerlemesi sonucunu doğuracaktır.

Hastaneler birçok farklı uzmanlığı içinde barındıran ve pek çok farklı sektör ile etkileşim içerisinde olan matriks organizasyonlar olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte uzmanlaşma seviyesinin artmasıyla beraber tıbbi teşhis ve tedavi hizmetleri de daha karmaşık bir hal almış/almaktadır. Örneğin yalnızca diş hekimliğinde; periodontoloji, pedodonti, endodonti, protez, ortodonti ve oral diağnoz gibi birbirinden farklı ve uzmanlık gerektiren dallar mevcuttur. Tüm bu uzmanlık alanları da kendi alanlarıyla ilgili inovasyonlar yapmaktadırlar ve bu faaliyetler doğal olarak belli oranda riski de beraberinde getirmektedir. Bu noktada inovasyon faaliyetlerinde gerçekleştirilecek risk analizi süreçlerine, kendi alanlarında uzman olan insan kaynağının da dâhil edilmesi çok büyük önem taşımaktadır.

Kalite ve akreditasyon kriterleri açısından durum değerlendirildiğinde ise, hastaneler, direkt insan sağlığı ile ilgili olması nedeniyle sıfır hata felsefesi ışığında hizmet vermesi gereken kuruluşlardır. Bu nedenle hatalar hastane açısından bir risk unsuru haline gelmeden önce proaktif risk yöntemleri mutlaka uygulanmalıdır. Rekabet avantajı elde etmek isteyen her bir sağlık kuruluşu, kalite, akreditasyon ve hasta güvenliği kriterleri açısından ulusal ve uluslararası kabul görmüş indikatörler açısından iç dinamikleri açısından proaktif bir özdeğerlendirme ortamı oluşturmalıdır. Yukarıdaki modelin hastanelerde uygulanmasının temel amacı da budur.

Modelin açıklamalarına devam etmek gerekirse; fikrin gerçekleştirilmesi aşamasında, bu yöntemin uzmanlaşmamış kadroyla uygulamaya sokulması halinde, hastalarda gelişebilecek istenmeyen komplikasyonlar ve ölüm vakaları yüzünden hastane hem hukuki, hem de imaj zedelenmesi gibi büyük risklerle karşı karşıya kalabilecektir.

Fikrin diğer iki süreçte geliştirilmesi ve gerçekleştirilmesi aşamasında bir risk unsuru bulunmamasına rağmen son aşama da dikkatle uygulanmalıdır. Robotik cerrahi yöntemi hastanede kullanılmasına ve bu sistem sayesinde büyük bir rekabet avantajı yakalanmasına rağmen, eğer geri ödemeler konusunda Sosyal Güvenlik Kurumu ve özel sigorta şirketleriyle bir anlaşma

sağlanamamışsa -yüksek maliyetler sebebiyle- hastane avantajı büyük bir finansal riske dönüşebilecektir.

Örneğin, bir hastanede robotik cerrahi yönteminin kullanılması fikri inovatif bir fikir olabilir ancak bu yöntemi uygulayabilecek profesyonel kadronuzun bulunmaması halinde bu fikrin uygulamaya konulması hastaneyi finansal açıdan ciddi riske sokabilecektir³.

Hastaneler tüm teşhis ve tedavi edici işlemlerinin yanı sıra hizmet süreçleri yönüyle de risk haritalarını çıkarmalıdır. Çalışanların iş ve görev tanımları yapılmalı, belirli aralıklarla revize edilmeli, yapılacak tüm faaliyetlerin iş akış şemaları yapılmalıdır. Tüm çalışanlar, buldukları alanlarla ilgili risk çalışmalarına aktif şekilde katılmalı ve yöneticiler de bu konuda çalışanları motive etmelidir. Yapılacak tüm bu koordinasyon ve çalışma ile hastanelerde risk çalışmaları ivme kazanacak, yapılacak yenilikler ve değişim süreci de bu ivme ile doğru orantılı olarak pozitif yönde gelişmeye başlayacaktır.

Yapılan risk çalışmaları kurum ve yönetim kademesi için olduğu kadar, çalışanlar için de büyük öneme sahiptir. Yapılan birçok çalışma göstermektedir ki, hatalar büyük oranda sistem odaklıdır. Sistemden kaynaklanan birçok hata ise çalışanları istemedikleri birçok olayla karşı karşıya getirmektedir. Yaşanan olaylar, personelin moral ve motivasyon düzeyini olumsuz yönde etkilemekte, bu durum da kurum performansının düşmesine sebep olmaktadır.⁴

Hastanelerde risk olgusu ve risk faktörleri konularında tüm çalışanlar –özellikle risk yöneticileri tarafından- bilgilendirilmeli ve hasta ve çalışan güvenliği konuları paylaşılan kurumsal değerler arasında yer almalıdır. Ayrıca çalışanların yenilikçi fikir ve düşüncelerini açıkça dile getirebileceği platformlar oluşturulmalı, çalışanlar yeni fikir ve düşüncelerinden dolayı teşvik edilmelidir. Özellikle her fikir ve düşünce “yapan bilir” düşüncesinden hareketle, ilgili uzman personelce risk önleme süzgecinden geçirilerek hayata geçirilmeye çalışılmalıdır.

Hastane risk yöneticisinin yapması gereken temel görevler aşağıda verilmiştir:

1. Hastanedeki tüm birimler arası eşgüdüm mekanizması sağlanmalıdır. (Örneğin kalibrasyonu yapılmamış bir cihaz, ya da uygun steril edilmemiş bir alet, hastanın ölümüne kadar yol açabilecek bir riskli sürecin başlangıcı olabilir).
2. Hastanedeki tüm süreçler risk açısından değerlendirilmeli ve riskler önceliklendirilmelidir.
3. Çalışanların iş ve görev tanımları mutlaka revize edilmelidir.
4. Çalışanlar inovatif fikir ve düşünceler konusunda teşvik edilmelidir.

³ Ameliyat robotu “Da Vinci” Türkiye’de 2000’li yıllarda kullanılmaya başlanmış ancak 21 Ocak 2012 tarihinde yayımlanan Resmi Gazetede ile Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) Sağlık Uygulama Tebliği kapsamına girmiştir. SGK anlaşması olmayan kurumlarda bu ameliyatlara 25-35 bin TL civarında yapılmakta olup, son tebliğ ile anlaşmalı kurumlarda -özellikle tümör vakalarında-herhangi bir ek ücret alınmamaktadır(www.medimagazin.com.tr).

⁴Örneğin, önlenemez ve istenmeyen tıbbi hataya maruz kalmış bir hasta, kurum ve sağlık çalışanı aleyhinde dava açabilmekte, bu durum kurumun imajını etkilediği kadar, çalışanı da hukuki anlamda ciddi bir riskle karşı karşıya getirmektedir.

5. Çalışanların riskler ve yenilikler konusunda bilgilendirilmeli ve bu konuda bir eğitim takvimi oluşturulmalıdır (Yeni bir cihazın kullanımının bilinmemesi hasta için bir risk unsuru olabilir).

6. Risk analiz yöntemleri her birime ilgili bölümün uzmanlarının katılımıyla belirli periyodlar halinde uygulanmalıdır.

7. Model çerçevesinde her bir inovatif fikir risk yönetim süreci alt basamaklarından mutlaka geçirilmelidir.

8. Her bir iş için iş akış diyagramları düzenlenmeli, çalışanların hangi durumlarda ne yapacaklarının belirlendiği bir acil durum eylem planı mutlaka olmalıdır.

9. Çalışanlar, malpraktis (tıbbi hatalı uygulama) kavramı ile ilgili eğitilmeli, karşılaşılabilecekleri hukuki ve mali sorunlar konusunda bilgilendirilmelidir.

10. Hastane ulusal ve uluslararası tüm kalite indikatörleri açısından değerlendirilmeli, eksik/aksak hususlar için önlemler alınmalıdır.

11. Yönetim kademesine kalite, akreditasyon, hasta güvenliği ve risk yönetimi konularında danışmanlık yapılmalıdır.

Tüm bu yukarıda sayılan hususların temel amacı hastaları, çalışanları ve dolayısıyla kurumu oluşabilecek risklere karşı korumaktır. Bu bağlamda yapılan çalışmaların inovatif fikirlerin açığa çıkarılabilmesi ve uygulanabilmesi açısından risk faktörlerinin hastane sisteminin her bir aşamasına entegrasyonu –modelde görüldüğü üzere- esas alınmalıdır. Bu uygulamalar, sinerjik, inovatif, proaktif ve sistematik olduğu sürece hastanelerin risklerini kabul edilebilir sınırlara çekebileceği değerlendirilmektedir.

6. Sonuç ve Öneriler

İnovasyon tüm kurumlar için sürdürülebilir başarının sağlanması açısından önemlidir. Ancak inovasyonun gerçekleşeceği kurumun bir hastane olması hayati riskleri de beraberinde getirecektir. Bu noktada inovasyon faaliyetleri tüm aşamaları ile risk yönetimi programına entegre olarak gerçekleştirilmek durumundadır. Bu kapsamda hastanelerde inovasyon sürecinin her bir aşamasında öncelikle risk tanımlaması ve risk analizi yapılmalı, alternatif teknikler geliştirilmeli, en iyi tekniğin seçilerek uygulamaya konulması ve son olarak da etkililiğin izlenmesi ve değerlendirilmesi inovasyon sürecine dâhil edilmelidir.

Gerçekleştirilen bir inovasyon faaliyeti risk değerlendirme süzgecinden geçirilmediğinde, hastane açısından rekabet avantajı sağlayacağı yerde büyük bir risk unsuru haline dönüşebilecektir. Bu durumda her bir inovasyon süreci, başlı başına bir tehdit unsuru olacaktır. Hasta ve çalışan güvenliğinin sağlanması ve finansal riskleri önleme amaçlı bu risklerin önlenmesi amacıyla hastanelerde bu faaliyetleri yönlendirecek, eğitimleri planlayacak, hukuki sorunlar oluştuğunda

ilgilenecek, sağlık kurumundaki gerekli kültürel değişimler için öncü olabilecek pozisyonda bir birime ya da yöneticiye gereksinim vardır.

Son dönemde yürürlüğe konan yasal yükümlülükler ile risk kontrolü ve kalite odaklı yaklaşımlar gereği hastanelerde risk yöneticisi kadrosu oluşturulmalıdır. Gelişmiş ülke örneklerine de bakıldığında hastanelerin yönetim kurullarında bir risk yöneticisine yer verildiği görülecektir. Kurumu her türlü riske karşı korumakla ilintili faaliyetlerin yürütücüsü olacak bu pozisyon daha güvenli bir hizmetin sunulmasında etkili olacaktır.

Kaynakça

- Abe, Akinori.; Ozaku, Hiromi Itoh.; Sagara Kaoru.; Kuwahara, Noriaki.; Kogure, Kiyoshi. "Nursing Risk Management By Focusing on Critical Words or Phrases in Nurses' Conversations", *International Journal of Knowledge-based and Intelligent Engineering Systems*, 2007.
- Aksay, Kadir.; "Hastanelerde Risk Yönetimi ve Bağlantılı Fonksiyonlar: İstanbul Memorial Hastanesi Örneği", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2003.
- Boutros, Akram., "How To Make Innovation Happen", *Physician Exucative*, March-April 2007.
- Byers, Jacqueline Fowler.; White, Susan V. "Patient Safety: Principles and Practice", *Springer Publishing Company*, 2004.
- Carroll, Roberta. "Risk Management Handbook For Health Care Organizations", *Third Edition*, *Jossey-Bass Inc.*, 2001.
- Claver, Enrique; Llopis, Juan; Garcia, Daniel; Molino, Hipolito.; "Organizational Culture for Innovation and New Technological Behavior", *The Journal of High Technology Management Research*, Cilt: 9, Sayı: 1, 1998.
- ECRI, "Risk and Quality Management Strategies" *Healthcare Risk Control*. Volume 2, March 2003.
- Endsley, D. Scott.; "Putting Healthcare Innovation into Practice", *A John Wiley & Sons Publication*, 2010.
- Griffin, Don. "Hospitals. What They Are and How They Work", *Third Edition*, *Jones and Bartlett Publishers, Inc.*, 2006.
- Güleç, Sibel; Gökmen, Habil. "Bir İşletme Olarak Hastanelerde Risk Yönetimi ve Hasta Güvenliği", *Uluslararası Sağlıkta Performans ve Kalite Kongresi Bildiriler Kitabı*, 2009.
- Hammer, Michael. "Deep Change: How Operational Innovation Can Transform Your Company.", *Harvard Business Review*, Vol.82 No.4, 2004
- <http://www.csgb.gov.tr/csgbPortal/csgb.portal?page=mevzuat&id=1> (Erişim Tarihi: 03.01.2013)
- <http://www.medimagazin.com.tr/medimagazin/tr-robotik-cerrahi-kamu-hastanelerinde-ucretsiz-676-572-1153.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2013)
- Jamrog, Jay.; Vickers, Mark.; Bear, Donna.; "Building and Sustaining a Culture That Supports Innovation", *Human Resources Planning*, Cilt: 29, Sayı: 3, 2006.
- Kavaler, Florence ve Spiegel Allen D. "TQM, CQI, and Evaluation of the Risk Management Program". *Risk Management in Health Care Institutions: A Strategic Approach*. Ed.: Florence Kavaler ve Allen D. Spiegel. *Sudbury: Jones and Bartlett Publishers, Inc.*, 1997.
- Kanter, R. M. *The Change Masters: Innovation and Entrepreneurship in The American Corporation*. *New York: Simon & Schuster*. 1984.

- Kurt, Mustafa; Ağca, Veysel.; İç Girişimcilik ve Temel Belirleyicileri: Kavramsal Bir Çerçeve”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 29, Temmuz-Aralık 2007.
- Özdemir, Ayşe Aytül.; Demirci, Emre.; “İşletmelerde İnovasyon Sürecinde Sosyal Sermaye”, 18. Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı, Adana, 2010.
- Sattler, Markus.; “Excellence in Innovation Management: A Meta-Analytic Review on the Predictors of Innovation Performance”, Gabler Verlag Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH, 2011.
- Smith, Dean G ve Wheeler John R.C. “Strategies and Structures for Hospital Risk Management Program”, Health Care Management Review. Sayı No:17(3),1992.
- Sur, Haydar.;”Hasta Güvenliği Açısından Risk Yönetimi”, Ders Notları, Marmara Üniversitesi Sağlık Eğitim Fakültesi, 2008.
- Tidd, Joe.; Bessant, John.; Pavitt, Keith.; “Managing Innovation: Integrating Technological, Market and Organizational Change”, John Wiley&Sons Ltd., Üçüncü Baskı, İngiltere, 2005.
- TÜSİAD, Ulusal İnovasyon Sistemi, Yayın No: TÜSİAD-T/2003/10/362, İstanbul, Ekim 2003.

GAP BÖLGESİNDE KENTLEŞMEDEN DOĞAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ¹

PROBLEMS ARISING FROM URBANIZATION IN THE GAP REGION AND THE SOLUTIONS OF THESE PROBLEMS

Ahmet KAYAN²

ÖZ

GAP Türkiye'nin en önemli bölgesel kalkınma projelerinden birisidir. GAP çok amaçlı, çok sektörlü, çalışmaları bölgenin hem kırsal hem de kentsel alanıyla ilgili çok kapsamlı, entegre bir kalkınma projesidir. GAP uygulamalarıyla birlikte bölgede hem kent sayısında hem de kentli nüfus oranında önemli artış olmuştur. GAP Bölgesi 1980'li yıllardan itibaren hızlı kentleşme sürecine girmiştir. Bölgenin hızlı kentleşme süreci diğer bölgelerimize göre daha hızlı, ani ve aşırı şekilde olmuştur. 1980 genel nüfus sayımında bölgede nüfusu 100.000'ni geçen ilçe sayısı 6 iken, 2010 ADNKS (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi) sonuçlarına göre nüfusu 100.000'ni geçen ilçe (merkez ilçeler dahil) sayısı 20 olmuştur. 1980 genel nüfus sayımı sonuçlarına göre 1.600.000 olan kentli nüfus 2010 ADNKS sonuçlarına göre 4.900.000'ni geçerek 5.000.000'na yaklaşmıştır. 1980-2010 tarihleri arasında yani son 30 yılda GAP Bölgesinde kentli nüfus 3 kattan fazla artış göstermiştir. Kentlerdeki ani ve aşırı nüfus artışı konut yetersizliği, gecekondu, imarlı arsa, altyapı eksikliği ve çevre sorunları gibi birçok kentsel sorunlara yol açmaktadır. Bölgenin büyük kentlerinde özellikle Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa'da 1. Sınıf tarımsal araziler konut ve sanayi yerleşimi için imara açılarak önemli çevre sorunlarına yol açmaktadır. Eğer bölgede kentsel sorunlarla ilgili şimdiden ciddi önlemler alınmazsa yakın gelecekte başta büyük kentler olmak üzere bölge kentleri içinden çıkılmaz sorunlarla karşı karşıya kalacaktır. İşte bu çalışmanın amacı GAP Bölgesinde oluşan kentleşme sorunlarına dikkat çekmek ve bu konudaki çözüm önerilerini sunmaktır. Çalışmanın hacmi göz önünde bulundurularak, çalışma GAP Bölgesinde kentleşme sorunları ve çözüm önerileri konusu ile sınırlandırılmıştır. Çalışmada son veriler (2010) kullanılarak yapılan yeni bir çalışma ile kentleşme konusundaki bilgilerin yenilenmesine ve konudaki çalışmalara az da olsa bir katkının sağlanmasına çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi), kentleşme, konut, gecekondu, arsa, altyapı, çevre sorunlar

ABSTRACT

GAP is one of the most important regional development projects of Turkey. GAP is an integrated project, which is a multi-purpose, multi-sectoral and whose implementations are related to both rural and urban regions. Thanks to the implementations of GAP, there has been a considerable increase both in the number of cities and the rate of urban population in the region. The GAP region entered a process of rapid urbanization in the 1980s. The process of rapid urbanization in the GAP region seems to have been faster, more sudden and extreme than other regions. While the number of the districts in the region whose population exceeds 100.000 was 6 in the 1980 census, according to the results of 2010 ABPRS (Address Based Population Registration System) this number (including the central districts) was 20. The urban population, which was 1.600.000 in the general population census of 1980, came up to 5.000.000 exceeding 4.900.000 according to the results ABPRS. Between 1980 and 2010, the last 30 years, the urban population increased more than 3 times in the GAP Region. Sudden and excessive population growth in urban areas causes urban problems such as lack of housing, slums, building land, lack of infrastructure and environmental problems. In the big cities of the region, especially in Diyarbakır, Gaziantep and Şanlıurfa, 1st Class of agricultural land is allowed to be used for the placement of residency and industry and this leads to important environmental problems. If serious measures are not taken in advance on urban issues, the cities of the region, especially the major cities, will be faced with intractable problems in the near future. This study aims to draw attention to the problems of urbanization of the GAP Region and to provide solutions to this issue. Considering the volume of the study, the study is limited to the GAP Region, urbanization problems and solutions. In this study by using a recent study with latest data (2010) it is aimed to provide a contribution to the renewal of the urbanization data and to the other studies about this issue.

Key Words: GAP (Southeastern Anatolia Project), urbanization, housing, slums, land, infrastructure, environmental issues.

¹ Bu makale, yazarın "GAP Bölgesinde Çarpık Kentleşme ve Çevre Sorunları (Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa Örneği)" adlı yayınlanmamış doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

² Arş.Gör. Dr., Harran Üniversitesi İİBF/ Kamu Yönetimi Bölümü, akay6363@yahoo.com

Giriş

Kentleşme kavramı kent kavramı ile birlikte ele alınmakta, kent kavramının tanımı yapıldıktan sonra kentlerin bir veya birkaç yöndeki değişimi ve gelişimini anlatmak için kullanılmaktadır (Erkan, 2004: 23). Kent ile kentleşme arasındaki bu yakın ilişkiden dolayı kentleşme kavramını açıklamadan önce kısaca kent kavramının tanımlanmasında fayda vardır. Kentler genelde etrafındaki diğer yerleşim yerlerine göre daha çok nüfuslu ve nüfus yoğunluğunun fazla olduğu yerleşim yerleri olarak tanımlanmaktadır (Mills, 1972:3). Bu tanımda kenti belirlemede nüfus kriteri dikkate alınmıştır. Kenti tanımlamada nüfus kriterini Türkiye gibi Japonya, İngiltere, Tunus, Kanada ve Yunanistan da dikkate almaktadır (Jones, 1976: 4). Kentler, tarım dışı üretimin yapıldığı, hinterlandındaki tüm üretimin kontrol edildiği, belirli teknolojik gelişme seviyesine ulaşmış, nüfus bakımından homojen olmayan, heterojen olduğu halde nüfus bakımından bütünleşme düzeyine ulaşmış yerleşim yeri olarak tanımlanmıştır (Kıray, 2007: 28).

Ülkemizde 1950’li yıllardan itibaren tarımsal alana traktörün girmesiyle kırsal alandan kentlere göç başlamıştır; bu tarihten sonra kentlerde (özellikle büyük kentlerde) konut, arsa, altyapı, işsizlik gibi kentsel sorunlar ortaya çıkmaya başlamış ve günümüze kadar devam etmiştir. Ülkemizde kentleşme sorunlarıyla ilgili çalışmalar genelde ulusal düzeyde yapılmaktadır. Oysa bir sorun ne kadar çok temel bileşenlerine ayrılırsa, sorunun çözümü o kadar kolay ve gerçekçi olur. Bölge ya da il düzeyinde kentleşme sorunlarıyla ilgili çalışmalar ülkemizde yok denecek kadar azdır. Kentleşme sorunlarıyla ilgili çalışmalar ne kadar çok detaylanırsa kentleşme sorunlarının çözümü o kadar kolaylaşır ve isabetli olur. Bu yaklaşımdan hareketle bu çalışma GAP Bölgesinde kentleşme sorunları ve çözüm önerileri konusunda yapılmıştır.

Türkiye 1950’li yıllardan itibaren hızlı kentleşme sürecine girdiği halde GAP Bölgesi 1980’li yıllardan itibaren hızlı kentleşme sürecine girmiştir. Bölgenin metropol kentleri olan Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa’nın merkez nüfusu 1980-2010 tarihleri arasında 3-4 kat artış göstermiştir. Kentleşme açısından uzun bir zaman olmayan 30 (1980-2010) yıllık sürede kentlerin nüfusunun 3-4 kat artış göstermesi, kentlerde konut, arsa, altyapı, çevre, işsizlik ve sağlık gibi birçok sorunu beraberinde getirmiştir.

Ekonomik ve sosyal olayların yanında 1980’li yıllarda bölgede ortaya çıkan terör olaylarının neden olduğu güvenlik endişesi ve baraj göllerinin yapılmasından dolayı toprakları su altında kalan köylü kesimi zorunlu olarak kentlere göç etmiştir. 1980’li yıllardan itibaren bölgede yaşanan zorunlu göç hem bölgede kentleşme sürecini çok hızlandırmıştır hem de bölgenin kentleşme sürecini diğer bölgelerden farklı kılmıştır. Bu şekilde kentlere hazırlıksız olarak göç etmek zorunda kalan kırsal kesim insanların karşılaştığı ilk sorunlar konut, arsa ve altyapı gibi sorunlar olmuştur. 1980’li yıllardan itibaren Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesinde zorunlu göç sonucu 3 binden fazla köy ve mezranın boşaldığı belirtilmektedir (Özer, 2000: 61). 1996’da Doğu Güneydoğu Anadolu Bölgesinde göçle ilgili yapılan bir araştırmada göç edenlerin % 51’nin can güvenliği, % 23’nün PKK’nın baskısından dolayı göç ettiği belirtilmiştir (Bilgili, Aydoğan, Güngör, 1996: 330).

Diğer bölgelerimizde kentlere göç eden insanların göç etmeden önce uzun veya kısa süreli bir hazırlık aşaması vardır. Oysa GAP Bölgesinde 1980’li yıllarda başlayan zorunlu göçün ne bir hazırlık aşaması ne de altyapısı vardır. Bu yönüyle de GAP Bölgesindeki hızlı kentleşme süreci diğer bölgelerimizden farklılık arz etmektedir. Kentleşme süreci bakımından GAP Bölgesini diğer bölgelerimizden farklı kılan bu tür gelişmeler de göz önünde bulundurularak bu bölgeye has kentleşme sorunları ve çözüm yolları anlatılmak istenmiştir. Çalışmada kısaca kentleşme hakkında bilgi verildikten sonra GAP Bölgesinde kentleşmeden doğan sorunlar anlatılmıştır. GAP Bölgesinde kentleşmeden doğan sorunlar konut, gecekondular, altyapı, arsa ve çevre sorunları olarak belirtilmiş, söz konusu sorunlar nedenleriyle birlikte anlatılmıştır. Bölgede kentleşmeden doğan sorunlar anlatıldıktan sonra sorunların çözüm yolları anlatılmış, çalışma sonuç ve değerlendirme kısmı ile bitirilmiştir.

Genel Olarak Kentleşme

Kentleşme genelde nüfusun kırsal alanda çözülmesi, kentlerde yoğunlaşması süreci olarak belirtilebilir. Kentleşme, dinamik özelliklere sahip olduğundan dar ve geniş anlamda tanımlanmıştır. Dar anlamda kentleşme, kentlerin nüfus ve sayı bakımından artışını ifade etmek için kullanılmaktadır (Erkan, 2004: 23). Ancak kentleşme sadece nüfusun kırsal alandan kentlere göç etmesi ve kentlerde

nüfusun yoğunlaşması olayı değildir. Kentleşme sadece nüfus kriterine göre tanımlanırsa eksik tanımlanmış olur. Bu nedenle kentleşmenin geniş anlamda tanımlanmasına ihtiyaç vardır. Geniş anlamda kentleşmenin tanımında toplumun ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasal yönlerden değişimi dikkate alınmaktadır. Bu yönüyle kentleşme, sanayileşme ve ekonomik gelişmeye paralel olarak, kentlerin sayısının artması, mevcut kentlerin büyümesi, sosyal alanda örgütlenmenin gelişmesi, işbölümü ve uzmanlaşmanın artması, bireylerin davranış ve tutumlarında kentlere özgü değişikliğin olması, nüfusun kentlerde yoğunlaşması süreci olarak belirtilebilir (Keleş, 2010: 27). Geniş anlamda kentleşmenin tanımında dikkat çeken husus bireylerin tutum ve davranışlarında ve toplumun ekonomik ve sosyal yapısında kentlere özgü değişikliğin olmasıdır.

Kentleşmeden doğan bazı sorunlar varsa da kentleşmeyi kırsal alandan üstün kılan bazı yönler de vardır. Söz konusu üstünlükler: - üretim maliyetlerinde düşüş ve gelirden artışı sağlayan uzmanlaşma, - tamamlayıcılık ilişkisi içinde olan işletmelerin tasarruflar dolayısıyla birbirine sağladığı yararlar, - farklı ekonomik etkinliklerde bulunan işletmelerin bir arada bulunmasının sağladığı yararlar, - kentlerde üretim faktörlerinin kolayca bulunması imkanı, - kentlerde eğitim, sağlık, eğlence gibi hizmetlere kolayca ulaşma olanağı veren sosyal imkanlar şeklinde belirtilmektedir (Goodall, 1972: 30-41).

Çözümü zor olan sorunlarına rağmen kentleşme ekonomik ve sosyal değişim ve gelişmenin aracıdır. Kentleşme olmadan sosyal değişim, sanayileşme, gelişim ve zenginleşme olmaz. Günümüzde kentleşme oranı yüksek olan ülkeler aynı zamanda ekonomik bakımından gelişmiş ve refah seviyesi yüksek olan ülkelerdir.

2. GAP Bölgesinde Kentleşmeden Doğan Sorunlar

Kentleşme belli bir plan, program ve düzen dahilinde gelişmezse çeşitli sorunlara neden olabilir. Kentsel nüfus çok hızlı bir şekilde artarsa ve nüfus artış hızına paralel konut, arsa ve altyapı üretilmezse söz konusu alanlarda ciddi kentleşme sorunları ortaya çıkabilir. Türkiye’de 1927’deki ilk genel nüfus sayımında GAP Bölgesinin (Güneydoğu Anadolu Bölgesi) nüfusu 900.015, 1980 genel nüfus sayımında 3.567.630 kişi, 2010 ADNKS sonuçlarına göre 7.592.772 kişi olmuş ve bu süreçte bölgenin toplam nüfusu 8.5 kat kadar artış göstermiştir. Aynı tarihteki verilere göre 1927’de bölgede kentsel nüfus 247.736 kişi, 1980’de 1.662.222 kişi, 2010 yılında 4.981.124 kişi olmuştur. 1927’den 2010’na kadar geçen sürede yani 80 yıllık sürede GAP Bölgesinde kentsel nüfus 20 kattan fazla artış göstermiştir (DİE, 2000: 31-45, TÜİK, 2010: 2-4). Bölgede böyle hızlı kentsel nüfus artışı konut, altyapı ve arsa gibi birçok kentleşme sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

2.1. Konut Sorunu

İnsanın gündelik yaşamının önemli bir kısmının içinde geçtiği konutun birden çok tanımı yapılmıştır. Türk Dil Kurumunun Türkçe sözlüğünde konut, insanların içinde yaşadığı ev, bina, mesken, apartman dairesi biçiminde tanımlanmıştır (www.tdk.gov.tr /12.11.2012). Herhangi bir aile veya aile üyelerinden bir ya da bir kaçının içinde yaşaması için yapılmış, insan yaşamı için gerekli olan dinlenme, uyuma, temizlik yapma, yemek pişirme gibi aktivitelerin yapıldığı, içinde banyosu, tuvaleti, mutfağı ve antre gibi bağımsız bölümleri olan bir çatı ve duvarlardan oluşan yaşam mekanı olarak tanımlanmıştır (Keleş, 1998: 89).

Konut, özel bir yaşam alanı olarak, içinde yaşayan insanları dış çevrenin istenilmeyen etkilerinden koruyan, insanlara özel yaşamın gizliliğini sağlayan, kamu kurumlarının konuta sağladığı elektrik, su, ulaşım gibi kolaylıklardan yararlanan, insanların içinde maddi ve manevi varlığını geliştirdiği özel yaşama alanı olarak tanımlanabilir (Geray, 1982: 2).

Konut kavramı genelde ev, daire, bina gibi insanların içine yerleştiği ve içinde yaşadığı mekan için kullanılmaktadır. Konut kavramı sadece içinde yaşanılan mekanı değil aynı zamanda çevre, hayat standardı, konuta götürülen kamu hizmetleri, toplum menfaati gibi anlamları da kapsamaktadır (İsbir, 1991: 55).

Burada birbirine karıştırılmaması gereken iki kavram konut talebi ve konut ihtiyacı kavramlarıdır. Konut talebi ailelerin sosyal konumu, ekonomik durumu ve geliri gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Konut talebinde konutun büyüklüğü, niteliği, kalitesi, ailelerin ekonomik durumu

ile konut edindirmek için yardımda bulunan kuruluşların yardımları (kredi) belirleyici olmaktadır (Keleş, 2010: 360).

Konut ihtiyacı ailelerin ödeme gücünden ve ekonomik imkanlarından bağımsız olarak barınmak için içinde yaşamaya ihtiyaç duyulan meskeni ifade etmektedir. Konut ihtiyacı nüfus artışından, eski konutların yıpranma, eskime ve çürüme gibi nedenlerle kullanılamaz hale gelmesinden, deprem gibi doğal afetlerden dolayı konutların yıkılması ve tahrip olmasından, kırsal kesimde uygulanan büyük sulama ve enerji projelerinin gerektirdiği arazinin kamulaştırılmasından dolayı yerlerinden olanların kentlere göç etmesi gibi nedenlerden ortaya çıkmaktadır (Keleş, 1984: 79)

Kentlerde konut açığının ortaya çıkmasının en önemli nedeni kentlerin nüfusunda meydana gelen artıştır. 1980'den itibaren GAP Bölgesinde hem ilçe sayısında (merkez ilçeler dahil) hem de ilçelerin nüfusunda önemli artış olmuştur. 1980 genel nüfus sayımı sonuçlarına göre bölgede nüfusu 100 bini geçen ilçe (merkez ilçeler) sayısı 6 (Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt, Şanlıurfa) iken (DİE, 1980 : 26-39), 2010 ADNKS (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi) sonuçlarına göre bölgede nüfusu 100 bini geçen ilçe (Adıyaman, Kahta, Batman, Diyarbakır, Bismil, Ergani, Gaziantep, Nizip, Kilis, Mardin, Midyat, Nusaybin, Kızıltepe, Siirt, Şanlıurfa, Siverek, Suruç, Viranşehir, Cizre, Silopi) sayısı 20'ye çıkmıştır (TÜİK, 2010: 21-48). 1980-2010 tarihleri arasında hızlı kentleşme sürecinde GAP Bölgesinde nüfusu 100 binin üzerinde olan ilçelerin (merkez ilçeler) nüfusunda 3-4 kat artış olmuştur. 1980-2010 tarihleri arasında Adıyaman'ın (merkez ilçe) nüfusu 53 bin 219'dan 202 bin 75'e (4 kat), Batman merkezin nüfusu 86 bin 172'den 325 bin 020'ye (2 Kat), Diyarbakır merkezin nüfusu 235 bin 617'den 843 bin 460'a (3.5 kat), Gaziantep merkezin nüfusu 374 bin 290'dan 1 milyon 324 bin 520'ye (3.5 kat), Mardin merkezin nüfusu 19 bin 951'den 55 bin 615'e (3 kat), Siirt merkezin nüfusu 42 bin 921'den 127 bin 174'de (3 kat), Şanlıurfa merkez ilçenin nüfusu 147 bin 488'den 498 bin 111'e (3.5 kat) çıkararak aşırı artış göstermiştir (DİE, 1980: 2-6, TÜİK, 2010: 22). Bu verilerden anlaşıldığı gibi GAP Bölgesinde vilayet konumundaki ilçelerde son 30 yılda (1980-2010) 3-4 kat arasında nüfus artışı olmuştur. Büyük kentlerdeki bu aşırı nüfus artışı yüksek oranda konut ihtiyacına neden olmuştur. Bu gelişmelere paralel olarak GAP Bölgesinde konut üretiminde artış olmamıştır. 1984 ve 2000 yıllarında Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından Türkiye'de her 100 kişiye düşen ortalama konut sayısı ile ilgili yapılan araştırmada bölge ile ilgili çarpıcı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Buna göre 1984'te Türkiye'de ortalama her 100 kişiye 12 konut düşerken GAP Bölgesinde ortalama her 100 kişiye 6.5 konut düşmektedir. Türkiye ile kıyaslamak için il bazında bakıldığında ortalama her 100 kişiye Adıyaman'da 7, Diyarbakır'da 8, Gaziantep'te 12, Mardin'de 7, Siirt'te 3, Şanlıurfa'da 9 konut düşmektedir. Bölgede her 100 kişiye ortalama 12 konutun düştüğü Gaziantep Türkiye ortalamasına eşit olmakla diğer iller arasında dikkat çekmektedir. 2000 yılı verilerine göre Türkiye'de ortalama her 100 kişiye 24 konut düşerken GAP Bölgesinde ortalama her 100 kişiye 13.7 konut düşmektedir. 2000 yılı verilerine göre bölgedeki iller arasında her 100 kişiye ortalama 22 konut düşen Gaziantep Türkiye ortalamasına yakın il konumundadır. İl bazında bakıldığında her 100 kişiye ortalama Gaziantep'te 22, Kilis'te 18, Diyarbakır'da 15, Adıyaman, Batman ve Mardin'de 12, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak'ta 11 konut düşmektedir (DİE, 2004: 64). 1984 ve 2000 yılı verileri birlikte değerlendirildiğinde hem 1984'te hem de 2000 yılında GAP Bölgesinde ortalama her 100 kişiye düşen konut sayısı Türkiye ortalamasının yarısı kadardır. Bu verilerden anlaşıldığı gibi GAP Bölgesinde konutun nüfusa göre niceliksel dağılımı Türkiye ortalamasına göre çok yetersizdir.

GAP Bölgesinde konut ihtiyacından dolayı kent imar planları yapıldıktan kısa süre sonra delinmekte, verilen konut inşaat ruhsatına aykırı yapılar yapılmaktadır. Diyarbakır'da 1996'te yapılan kent imar planında hektar başına 308 kişi olarak hesaplanan yoğunluk kısa süre sonra aynı imar planında yapılan değişikliklerle yoğun yapılaşma ve konut ihtiyacından dolayı bu sayı 1430 kişi/hektara çıkmış, yapı ruhsatı 2+1 ve 5+1 olarak alınan binaların kat yüksekliği filli olarak 7+1 ve 8+1 katlara çıkmıştır (Bağlı, Binici, 2005: 111). Bölgenin diğer metropol kentleri olan Gaziantep ve Şanlıurfa'da da benzer durum yaşanmaktadır.

2008 yılında Türkiye İnşaat Mühendisleri Odasının GAP Bölgesinde konut açığı ile ilgili yaptığı bir araştırmada 2000-2008 tarihleri arasında bölgede Adıyaman'da 25.254 konut, Diyarbakır'da 41.110 konut, Gaziantep'te 65.281 konut, Mardin'de 27.423 konut, Siirt'te 6.914 konut, Şanlıurfa'da 54.335 konut, Şırnak'ta 13.486 konut açığının olduğu tespit edilmiştir (TMMOB, 2008: 7). Bu araştırmanın sonuçlarına göre GAP Bölgesindeki illerde 2000-2008 tarihleri arasında toplam

231.803 konuta açığı vardır. Bölgede hala geniş aile tipinin egemen olduğu ve ortalama hanehalkı büyüklüğünün 6.5-7 kişi olduğu kabul edilirse yaklaşık 1.500 bin insanın konut ihtiyacı içinde olduğu söylenebilir.

Bütün bu verilerden anlaşıldığı gibi GAP Bölgesindeki kentlerde (özellikle büyük kentlerde) hem nüfus artışı hem de kırsal alandan kentlere gelen göçler nedeniyle yoğun konut ihtiyacı ve konut sorunu yaşandığı söylenebilir.

2.2. Gecekondu Sorunu

Gecekondu, kentlerde altyapısı yapılmış, planlı ve düzenli konutlardan satın almaya ekonomik gücü yeterli olmayan, toplumun yoksul ve dar gelirli kesiminin barınma ihtiyacını gidermek için kendi imkanlarıyla yaptıkları barınak türü olarak tanımlanmıştır (Şenyapılı, 1978: 85). Köyüne göre daha iyi yaşama imkanları ve daha fazla gelir elde etmek arzusuyla kentlere göç eden ailelerin karşılaştığı ilk sorun barınma sorunudur. Yoksulluk ve fakirlik yüzünden kırsal alandan kentlere göç eden aileler kentlerdeki planlı ve düzenli konutları satın alamadığından ya da kiralamadığından barınma ihtiyacını buldukları ucuz arsalar üzerine kendi imkanlarıyla standartlardan yoksun yaptıkları derme çatma konutlarla gidermeye çalışmaktadır. Mülkiyeti genelde kamuya ait ya da kentlerin kıyısında bulunan değersiz arsalar üzerine aile üyelerinin ve komşuların yardımıyla bir gece gibi kısa bir sürede yapılan dört duvar üstüne çatının çakılmasıyla görünürde tamamlanan barınak türü gecekondu olarak tanımlanmaktadır (Gökçe, 1976: 10).

1966 Tarih ve 775 Sayılı Gecekondu Kanununda gecekondu tanımı genişçe yapılmıştır. Söz konusu kanuna göre gecekondu “İmar ve yapı işlerini düzenleyen mevzuata ve genel hükümlere bağlı kalmaksızın kendilerine ait olmayan arazi ve arsalar üzerinde sahibinin rızası alınmaksızın yapılan izinsiz yapılar”(775/2) şeklinde tanımlanmıştır. Bu düzenlemeye; bina, imar ve yapı işlerini düzenleyen mevzuata ve genel hükümlere aykırı yapılmış yapılar ile mülkiyeti kamu ya da özel şahıslara ait olan arazi ve arsalar üzerinde yapılmış bina ya da diğer yapılar gecekondu olarak belirtilebilir (İsbir, Açma, 2005: 75).

Mülkiyeti kendisine ait olmayan arsa veya arazi üzerine, sahibinin rızası alınmadan izinsiz olarak yapılmış olan yapı veya binalar gecekondu olarak tanımlanmaktadır (Yasa, 1977: 35). Gecekondu kavramı genelde başkasının arsası üzerine, sahibinden izinsiz, imar kurallarına aykırı, bir gecede ya da çok kısa bir sürede yapılan genelde tek katlı, fen ve sağlık şartları yönünden içinde yaşamaya elverişli olmayan barınak türleri için kullanılmaktadır (Yörükkan, 2006: 55).

GAP Bölgesinde kentleşme söz konusu olunca Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa gibi metropol kentler akla gelmektedir. 1980 genel nüfus sayımında bölgede kentsel nüfus 1.662.000 kişi olmasına karşılık, Diyarbakır (235.617), Gaziantep (374.290) ve Şanlıurfa'nın (147.488) merkez nüfusu 757.395 kişi olmuştur. 1980 genel nüfus sayımı sonuçlarına göre bu üç kentten merkez nüfusu bölgedeki kentsel nüfusun % 47.17'sini oluşturmaktadır (DİE, 1980: 4). 2010 ADNKS sonuçlarına göre GAP Bölgesinde kentsel nüfus 5.195.124 olmasına karşılık Diyarbakır (893.982), Gaziantep (1.370.127) ve Şanlıurfa merkezin nüfusu (498.876) 2.761.286 bin olmuştur. 2010 ADNKS sonuçlarına göre Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa kent merkezinin nüfusu GAP Bölgesindeki kentsel nüfusun % 53.14'nü oluşturmuştur (TÜİK, 2010: 28-44). Dolayısıyla bölgede kentsel nüfusun % 50'sinden fazlası bu üç büyük kentte toplanmıştır.

Hızlı kentleşme sürecinde bölgedeki kimi kentlerin nüfusu aşırı şekilde artmıştır. Örneğin, Diyarbakır'ın Kayapınar Beldesi (büyükşehir belediyesinin alt belediyesi) 1991'de belediyeleştiğinde 3 bin nüfusu vardı. 2000 yılında 68 bin olan Kayapınar'ın nüfusu 2011 yılında 150 bin civarında olduğu belirtilmektedir (<http://www.kayapinar.gov.tr/kayapinar-ilcesi/8.11.2011>). Bu verilerden anlaşıldığı gibi son 20 yılda Kayapınar'ın nüfusu 50 kat artış göstermiştir. Başka bir örnek vermek gerekirse; 1994'te Şanlıurfa'nın Karaköprü Beldesinde belediye teşkilat kurulduğunda 4 bin nüfusu vardı. 2010 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre, hızlı kentleşme sürecinde Karaköprü Beldesinin nüfusu 80 bini geçtiği belirtilmektedir (http://www.karakopru.bel.tr/news_detail/18.12.2011). Bu veriler son 15 yılda Karaköprü nüfusunun 20 kat arttığını göstermektedir. Bu kadar hızlı nüfus artışı elbette konut yetersizliği ve gecekonduların yapılmasına yol açar. Görüldüğü gibi GAP Bölgesinde kentsel nüfusun yükünü bu üç kent merkezi çekmektedir. Demografik, ekonomik ve sosyal özellikleri bakımından söz konusu bu büyük kentlerin

GAP Bölgesinde belli ağırlığı vardır. Bu nedenle Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa'daki gecekondu bölgedeki gecekonduların geneli hakkında bilgi verebilecek niteliktedir. Metropol kent olmamasına rağmen birçok köyü ve Samsat ilçesi Atatürk Barajının göl aynası altında kaldığı için Adıyaman'daki gecekondu ve gecekondulaşma oranı hakkında da bilgi verilmiştir.

1980'li yıllardan itibaren ekonomik ve sosyal olaylardan, güvenlik nedenlerden ve Atatürk Barajının yapılmasından dolayı toprakları baraj suyu altında kalan köylü kesimi Adıyaman'ın merkezine göç etmiştir. Hem baraj yapımı hem de ekonomik ve sosyal nedenlerle kırsal alandan Adıyaman merkezine göç eden insanlar barınma ihtiyacını kent merkezindeki planlı ve düzenli, aynı zamanda kırsal alandan gelen insanlara göre pahalı olan konutları satın alarak ya da kiralarak gideremediğinden konut ihtiyacını gecekondu ve kaçak konutlar yaparak gidermeye çalışmıştır (www.adiyaman.gov.tr/sosyal_hayat/10.12.2011). Adıyaman'da hala kerpiçten evlerin yapıldığı ve konut ihtiyacının bir kısmının bu yolla giderildiği belirtilmektedir. Tek katlı ve avlulu olan bu evlerin çoğunda tuvalet, mutfak, banyo ve antre gibi bağımsız bölümler bulunmamakta; nitelikleri itibarıyla bu konutlar gecekondu olarak değerlendirilebilmektedir.

2008 yılında Adıyaman'da yapılan bina sayımına göre kent merkezinde 5 katlı bina sayısı 1.200, 4 ve 2 katlı olan bina sayısı 8.924 olmak üzere toplam 10.124 bina bulunmaktadır. Aynı sayımda kerpiç veya topraktan yapılmış tek katlı bina sayısının 3.500 olduğu tespit edilmiştir (www.adiyaman.gov.tr/toplu_konut/20.12.2011). Tek katlı kerpiç veya topraktan yapılmış konutlar gecekondu sayıldığından 2008 yılındaki verilere göre Adıyaman'daki konutların en az üçte birinin gecekondu olduğuna ulaşılabilmektedir.

Diyarbakır'ın en eski yerleşim yerlerinden biri olan Suriçi son derece düzensiz konutlar ve gecekonduyla dolmuş durumdadır. Diyarbakır'ın yeni yerleşim yerlerinden biri olan Bağlar semtinde düzensiz ve birbirine bitişik yüzlerce ev adeta üst üste binmiş durumdadır. Diyarbakır kent merkezindeki konutların % 75'inin iskan ruhsatının bulunmadığı belirtilmektedir (Bağlı, Binici, 2005: 110-112).

1985-2005 tarihleri arasında Diyarbakır'a 300 bin civarında kişinin göç ettiği, göçle gelen bu insanların en az % 50'sinden fazlasının gecekondu ve kaçak yapılarda yaşadığı belirtilmektedir (Bağlı, Binici, 2005: 120). Diyarbakır'da 1996'da yapılan kent imar planında 119.200 metre kare yeşil alan ve sosyal donatı yeri olarak bırakılan boş alan daha sonra planda yapılan değişikliklerle konut yapıla yapıla söz konusu alandan sadece 17.350 metre kare boş alan kalmıştır. İmar kanununda kişi başına 7 metre kare olarak hesaplanan yeşil alan Türkiye ortalaması kişi başına 5-6 metre kare iken, Diyarbakır'da kişi başına 2.14 metre kare alan ve 0.23 metre kare aktif yeşil alan düşerek Türkiye ortalamasının çok çok altındadır. İç içe girmiş, birbirine yapışık yüzlerce apartmanın içinde, herhangi bir yangın veya acil durumda iki itfaiye erinin yan yana geçemeyeceği kadar dar olan sokaklar bırakılmış, kent en iyi imar planı ile dahi düzelemeyecek derecede tahrip olmuştur. Bu tür gelişmeler 1990'lı yıllarda aynı zamanda Diyarbakır'da kaçak yapılaşmanın önünün sonuna kadar açıldığını ve belediyenin denetim yapmadığını göstermektedir (Göktürk, 1996: 362-363).

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi sınırları içindeki Bağlar Semti'nde Fatih, Muradiye, Kaynaratepe, 5 Nisan ve Körhat Mahalleleri'ndeki konutlardan hiçbirinin iskan ruhsatı yoktur. Yenişehir semtinde ise Aziziye, Cumhuriyet, Dicle, Ferit Köşkü ve Gürdoğan Mahalleleri'ndeki konutların iskan ruhsatı yoktur. Bu semtlerdeki konutların geneli gecekondu niteliğindedir. Diyarbakır'ın değişik semtlerinde 10 bin civarında gecekondu bulunduğu, kent nüfusunun yarısından fazlası gecekondu ve kaçak yapılarda yaşadığı belirtilmektedir (Bağlı, Binici, 2005: 120).

Sanayisi, ihracatı ve ticaret hacmiyle Güneydoğu Anadolu bölgesindeki iller arasında cazibe merkezi olan Gaziantep'te ilk gecekondu kentnin güney doğusunda Düztepe, Ünalı ve Perlikaya semtlerinde, doğusunda Çıksoruk, 60. Yıl, Girne semtlerinde, kuzeybatı kısmında Hacıbaşa, Cideresi, Karşıyaka semtlerinde 1980'li yıllarda yoğun olarak yapılmaya başlanmıştır (Özınan, 1997: 94)

Gaziantep Türkiye'nin Körfez ülkeleri ve Ortadoğu ülkelerine ihracatın yapıldığı güney kısmındaki en işlek yolların kesişme noktasında ve batı ile doğu illerini birbirine bağlayan ana yolların kesişme kavşağında bulunmaktadır. Ayrıca GAP Bölgesindeki tarımsal ürünlerin toplama, işleme, pazarlama ve dağıtım işlevlerinin merkezi olma özelliğinden dolayı Gaziantep çevresinde ve bölgedeki diğer illerden göç almaya devam etmektedir. Bu nedenle Gaziantep'in kentleşme oranı

Türkiye'nin kentleşme oranından daha yüksektir. 2008 ADNKS sonuçlarına göre Türkiye'de kentleşme oranı ortalama % 74.96 iken Gaziantep'te kentleşme oranı % 87.47'dir (TÜİK, 2008: 45). Bu hızlı ve ani nüfus artışı Gaziantep'te gecekondulaşma ve kaçak yapılaşmanın artmasına neden olmuştur.

Gaziantep'te günümüzde gecekondusu olan mahallelerin sayısı gecekondusu olmayan mahallelerin sayısından fazladır. Günümüzde Gaziantep'in batısında kalan semtler hariç diğer üç tarafı gecekondular ve kaçak yapılarla dolmuştur. Gaziantep'te gecekondusu olan ve olmayan mahalleleri belirtmek gerekirse; kentin güney kısmındaki Alibaba, Ünalı, Yavuzlar, Düztepe, Sacaklı, Nuripazarbaşı ve Hoşgör Mahalleleri, doğu kısmındaki Çıksoruk, Girne ve 60. Yıl Mahalleleri, kuzey kısmındaki Karşıyaka, Cinderesi, Yeşilova ve Hacıbaşa Mahalleleri gecekonduların yoğun olduğu semtlerdir. Buna karşılık planlı, düzenli ve iyi nitelikte olan konutların yer aldığı mahalleler kentin batı kısmındaki Kavaklık, Değirmişem, Fevzi Çakmak Bulvarı, İsmet Paşa Caddesi, Atatürk Bulvarı, Karagöz Caddesi, Hürriyet Caddesi, Gaziler Caddesi semtleri ya da mahalleleri olarak belirtilebilir (Özınan, 1997: 119-120). Dikkat edilirse Gaziantep'te gecekondusu olan mahalle ya da semtler 14 olarak belirtilirken, gecekondusu olmayan planlı ve düzenli konutların bulunduğu mahalle ya da semtler 8 olarak belirtilmiştir. Buna göre Gaziantep'te gecekondusu ya da kaçak yapılaşmanın olduğu semtler/mahalleler gecekondusu olmayan planlı ve düzenli konutların bulunduğu semtlerden/mahallelerden daha fazladır. Gaziantep'te 1980'li yıllardan itibaren sayısı hızla artan gecekondusu ve kaçak yapılarla kent nüfusunun en az % 40'ının yaşadığı belirtilmektedir (Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, 2008: 103). 1981'te Gaziantep'te yeşil alanla ilgili yapılan bir araştırmada kent merkezinde kişi başına düşen yeşil alanın 1.92 metre kare olduğu belirtilmiştir (Eker, Ersoy, 1981: 153). 1981'den sonra Gaziantep'in aldığı yoğun göçten ve yoğun yapılaşmadan dolayı kentte kişi başına düşen yeşil alan miktarında büyük bir değişiklik olmamıştır. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi bünyesinde Şahinbey ve Şehit Kamil ilçe belediyeleri bulunmaktadır. 2008'de ADNKS sonuçlarına göre nüfusu 700 bine ulaşan Şahinbey ilçesinde nüfusun üçte ikisinin imar dışı (gecekondusu, kaçak yapılaşma) konutlarda yaşadığı belirtilmektedir (www.sahinbey.gov.tr/genel_bilgiler/18.12.2012).

GAP'ın hayata geçmesiyle birlikte bölgede en çok göç alan illerden birisi de Şanlıurfa'dır. 1980 genel nüfus sayımında 200 bin olan Şanlıurfa'nın merkez nüfusu 1990 genel sayımında 276 bin, 2000 nüfus genel sayımında 385 bin, 2008 ADNKS (adrese dayalı nüfus kayıt sistemi) sonuçlarına göre 472 bin olmuştur (TÜİK TRC2 2008: 36).

2010 ADNKS sonuçlarına göre merkez nüfusu 500 bini geçen Şanlıurfa'nın toplam nüfusu 1.663.371 kişi olmuştur (TÜİK, 2010: 51). Bu verilerden anlaşıldığı gibi son 30 yılda Şanlıurfa'nın merkez nüfusu 2.5 katından daha fazla artış göstermiştir.

Bir kentteki konutların planlı ya da plansız olduğunu kısaca kentin konut durumunu en iyi bilenler kent plancıları, belediyelerin imar işleriyle uğraşan teknik personeli ve belediye başkan ve başkan yardımcılardır. Şanlıurfa'da bundan önceki dönemde iki kez üst üste belediye başkan yardımcılığı yapmış bir kamu görevlisiyle Şanlıurfa'daki konutlar üzerine yapılan bir röportajda, Şanlıurfa'daki konutların % 80'nin imar mevzuatına aykırı kaçak yapı ve gecekondulardan meydana geldiği belirtilmiştir (www.olay.com.tr/19.12.2008).

2007 yılında Şanlıurfa'daki gecekondularda yaşayan çocukların sağlık sorunlarıyla ilgili yapılan bir araştırmada kent nüfusunun üçte ikisinin gecekondularda yaşadığı belirtilmiştir. Aynı araştırmada 100 bin kişinin yaşadığı gecekondusu semtlerinde (Eyübiye, Yakubiye) tek bir çocuk parkının dahi bulunmadığı belirtilmiştir (www.milliyet.com.tr/1.11.2007).

Gaziantep'te olduğu gibi Şanlıurfa'da da kaçak yapılaşma ve gecekonduların bulunduğu semtler/mahalleler planlı ve düzenli konutların bulunduğu semtlerden/mahallelerden fazladır. Şanlıurfa'da Bahçelievler, Ahmet Erseven, Yenişehir ve Esentepe semtlerinde/mahallelerinde gecekondusu yoktur. Buna karşılık kentin kuzey batısında bulunan Bağlarbaşı, Devteyşi, Süleymaniye ve Sigorta semtleri/mahalleleri, güney-batısında bulunan Haleplibahçe, Yakubiye ve Haşimiye semtleri/mahalleleri, güney-doğusunda bulunan Eyübiye, Yeşildirek ve Sırrın semtleri/mahalleleri gecekondusu ve kaçak yapılarla dolmuş durumdadır. Dikkat edilirse Şanlıurfa'da gecekondusu olmayan semtler/mahalleler 5 olarak sayılırken, gecekondusu ve kaçak yapılaşmanın olduğu semtler 10 olarak sayılmıştır. Bu bilgiler Şanlıurfa'da gecekondusu ve kaçak yapılaşmanın olduğu semtlerin/mahallelerin

gecekondu ve kaçak yapılaşmanın olmadığı semtlerden/mahallelerden çok daha fazla olduğunu göstermektedir.

Ülkemizde her genel ve yerel seçimlerden önce bir genel imar affi beklentisi vardır. Siyasetçilerin özellikle genel seçimlerden önce yaptığı gecekondu af vaatleri gecekondu sahiplerini af beklentisine sokmaktadır. Popülist politikaların sonucu nerede ise her on yılda bir gecekondu affi çıkmıştır. Oy beklentileri nedeniyle gecekondulaşmanın ve kaçak yapılaşmanın görmezlikten gelinmesi, hazine arazilerin yağmalanmasına, çevrenin tahrip olmasına, kentsel ve kırsal alanların, ormanlık alanların ve kamunun ortak malı olan kıyıların haksız yere işgal edilmesine neden olmaktadır (Yıldız, 2008: 77).

İmar ya da gecekondu affi kanunları gecekondu oluşturan gecekondu olmaktan çıkarmamaktadır. Bu kanunlar imar dışı yapılara veya gecekondu tapu ya da tapu tahsis belgesini vermekle, kentsel toprakların yağmalanmasını önlemekte, toplumsal barışı zedelemekte ve yapının yanında kar kalmakta anlayışını yerleştirmekten başka bir işe yaramamaktadır (Keleş, 2010: 520). Her çıkan gecekondu affi kanunu Türkiye genelinde olduğu gibi GAP Bölgesinde de gecekondu sayısını artırmıştır.

Türkiye genelinde nasıl ki Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa ve Adana gibi metropol kentlerin nüfusunun yarısı gecekonduya yaşıyorsa (Keleş, 2010: 495), GAP Bölgesinde de Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa gibi hızla büyüyen büyük kentlerde nüfusun yarısından fazlası gecekonduya yaşamaktadır.

2.3. Arsa Sorunu

Kırsal alandan kentlere göç eden insanların karşılaştığı en önemli sorunlardan birisi de arsa temin etme sorunudur. Gelir yetersizliği, geçinememe, fakirlik gibi nedenlerden dolayı kentlere göç eden insanlar kentlerdeki planlı ve düzenli konutları satın alamadığından barınma ihtiyacını temin edecekleri arsada kendileri konut yaparak gidermeye çalışmaktadır. Ayrıca büyüyen kentlerde kamu kurumlarının yerleşimi için de arsa gereklidir. Demografik nedenler ve kırsal alandan gelen göçlerle nüfusu artan kentlerde arsa fiyatları sürekli artış göstermektedir. Bu nedenlerden dolayı kentlerde arsa sorunu genelde iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Birincisi kamu kurumlarının yerleşimi için gerekli olan arsaları temin etmek, ikincisi talep karşısında arsa fiyatlarında meydana gelen sürekli artışı denetim altında tutmaktır. Ankara başkent ilan edildikten sonra kente gelen yoğun göçlerden dolayı arsa fiyatları kısa sürede astronomik bir şekilde artış göstermiştir. 1924-1969 yılları arasında Ankara'da fiyatlar genel seviyesi 14 kat artış gösterirken arsa fiyatları 1.144 kat artış göstermiştir (Aykaç, 1985: 260). Ülkemizde hızlı nüfus artışı ve kentlerin nüfusunun hızla artması arsa fiyatlarının spekülasyona açık olmasına yol açmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Ankara nüfusunun gelen göçlerle hızlı artışı sırasında kısa sürede arsa fiyatlarının katlanarak arttığı belirtilmektedir. Ankara'nın Tunalı Hilmi semtinde 10 dönümlük arazisi olan bir vatandaşın arazisini 1.500 liraya sattıktan 6 ay sonra kardeşinin aynı nitelikteki arazisinin 10 bin liraya satıldığı belirtilmiştir (Yavuz, 1980: 16). Ayrıca arsaların belirli ellerde toplanması veya boş bekletilmesi arsa fiyatını yükselttiği gibi kentin gereksiz yere geniş alana yayılmasına da neden olmaktadır. GAP Bölgesinde Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa gibi hızlı büyüyen kentlerde aşırı talepten dolayı arsa fiyatları Ankara'daki gibi çok hızlı artmaktadır.

Ülkemizde hem 1982 Anayasası hem de belediye mevzuatına göre belediyelerin arsa üretmesi mümkündür. 1982 Anayasasının 35. maddesi mülkiyet hakkının kamu yararına aykırı kullanılmayacağını belirtmiş, kamu yararından dolayı özel mülkiyete dolaylı olarak sınırlama getirilmiştir. Yerleşme ve seyahat özgürlüğünü düzenleyen Anayasasının 23. maddesi "sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi düzenlemek amacıyla" yerleşme ve seyahat özgürlüğünün sınırlandırılabilirliğini belirtmiştir. 1982 Anayasasındaki bu düzenlemelerin arsa spekülasyonunu engellediği, planlı ve düzenli kentleşmeyi teşvik ettiği söylenebilir (Keleş, 2010: 538).

5393 Sayılı Belediye Kanununun 69. maddesine dayanılarak 29.09.2005 tarihinde çıkarılan "Belediyelerin Arsa, Konut ve İşyeri Üretimi, Tahsisi, Kiralaması ve Satışına Dair Yönetmelik" yasal olarak belediyelerin arsa üretebileceğini göstermektedir (Üçışık, 2006: 18). Bu düzenlemelerden anlaşıldığı gibi mevzuat bakımından belediyelerin arsa üretmesi konusunda her hangi bir engel bulunmamaktadır.

Yukarıda belirtildiği gibi GAP Bölgesinde 1980'den sonra kentsel nüfus çok hızlı artmaktadır. 1980 – 2010 tarihleri arasında 100 binin üzerinde olan kentlerin nüfusu 3-4 kat artış göstermiştir. 1980'li yıllardan itibaren bölgede kentsel nüfus bu kadar çok hızlı artmasına rağmen GAP Bölgesindeki belediyelerin arsa üretmek ve stok etmek gibi bir çalışması yoktur.

Kimi kent bilimcileri kentlerdeki artık değerini iki şekilde dolaştığını belirtmektedir. Birincisi sanayi üretimi üzerinden gerçekleşir. İkincisi kentlerdeki mülk (gayrimenkul özellikle arsa) üzerinden yapılan spekülasyondan ve sabit sermaye yatırımlarının paraya çevrilmesinden gerçekleşir. Kentlerde asıl olan sanayi üretiminin gelişmesi ve artmasıdır. Sanayide oluşturulan ve gerçekleştirilen artık değerini azaldığı yerlerde spekülasyon, emlak alım satımında (özellikle arsa) artar. Arzulanan bir durum da olsa kentlerde böyle bir durumda ikinci devre (sanayi dışı üretim) birinci devrenin (sanayi üretimi) yerini alır (Lefebvre, 1991: 220-235). İşte GAP Bölgesindeki kentlerde sanayileşme gelişmediği için böyle bir durum yaşanmakta ve arsa fiyatları kısa sürede katlanarak artmaktadır.

Arsa sorunuyla ilgili önemli bir konu da kentlerin merkezindeki arsaların spekülatif amaçlı boş bekletilmesidir. Arsa spekülatörleri herhangi bir masraf ve çaba sarf etmeksizin arsa değerindeki artıştan dolayı çok büyük oranda kazanç sağlamakta, konut maliyetinde önemli artışlara neden olmakta, belediyelere ek masraf getirmekte ve konut sorununun çözümüne engel olmaktadır. Kentlerde ana caddeler üzerinde yapılan dairelerin maliyetinin % 60'nın arsa payı oluşturduğu belirtilmektedir (Aykaç, 1985: 261). Bölgenin metropol kentleri olan Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa'da merkezi caddelerdeki arsaların m² fiyatı son yıllarda 150-250 lira arasında değiştiği belirtilmektedir. Diyarbakır'da arsa spekülasyonculuğundan dolayı son beş yılda arsa fiyatlarının 50 kat artış gösterdiği belirtilmektedir. (http://www.sabah.com.tr/diyarbakirda_arsa_fiyatlari_cildirdi/12.12.2012). Oysa son beş yılda mal ve hizmetlerin fiyatında önemli artışlar olmamıştır. Gaziantep'te kent merkezinde yeterli arsa olmadığı için arsa fiyatlarının sürekli artış gösterdiği, hatta bir yılda bile kent merkezindeki arsaların fiyatı % 100 arttığı belirtilmektedir (<http://www.telgraf.net/gaziantep-te-arsa-fiyatları-tavan-yaptı/13.12.2012>). Şanlıurfa'da kent merkezinde imarlı arsa kalmadığı için arsa ve konut fiyatlarının sürekli arttığı, bazı semtlerde daire fiyatları 1 milyona çıkararak Şanlıurfa'nın arsa ve daire fiyatları konusunda İstanbul'la yarıştığı, hatta bazı semtlerde daire fiyatlarının İstanbul'u geçtiği belirtilmektedir (http://emlak.kanald.com.tr/Sanlıurfada_imarli_arsa_kalmadı/11.12.2012). Arsaların böyle aşırı fiyatı hem konut maliyetini artırmakta hem de konut ihtiyacının giderilmesini engellemektedir.

GAP'a benzer bir bölgesel kalkınma projesinin uygulandığı Çukurova Bölgesi'nde Adana, Mersin ve Tarsus'ta birinci sınıf tarım arazisi konut ve sanayi kuruluşlarının yapımı için imara açılmıştır (Görmez, 1991: 38). Çukurova Bölgesi'ne benzer bir uygulama da GAP Bölgesinde Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa'daki tarımsal arazilerin imara açılmasıyla yaşanmaktadır. 1990'dan sonra Diyarbakır, Gaziantep, Şanlıurfa ve Batman'da yerleşime açılan yerler genelde verimli birinci sınıf tarım arazidir. Diyarbakır'da 1990'lı yıllarda yerleşime açılan Dicle Kent, Kayapınar, Peyas, Gaziler ve Kantar Semtleri en verimli tarımsal arazi üzerine kurulmuştur (Bağlı, Binici, 2005: 93). Bölgede tarım toprakları sadece konut alanları için kullanılmamaktadır. Aynı zamanda organize sanayi bölgelerinin önemli bir kısmı tarım toprakları üzerine kurulmaktadır. Diyarbakır'da sanayi kuruluşlarının % 60'ı, Gaziantep'te sanayi kuruluşlarının % 90'nın verimli tarım arazileri üzerine kurulmuştur (Keleş, 1997: 87). GAP Bölgesinde ne yazık ki tarımsal araziler konut ve sanayi kuruluşları için kullanılmaya devam edilmektedir.

2.4. Altyapı Sorunu

Altyapı sorunları kentlerde genelde kanalizasyonun olmaması veya yetersiz olması, atık ve yağmur sularının bertaraf edilmesi için ızgara sisteminin kurulmamış olması ya da yetersiz olması, caddelerin, sakakların yapıları ve yeterli genişlikte olmaması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Yetersiz kanalizasyon sistemi, açıktan akan lağım suları, ızgara sistemi olmadığı için yağmur sularıyla kapanan yollar ve sokaklar bütün büyük kentlerimizde olduğu gibi GAP Bölgesinde Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa gibi metropol kentlerimizde de başlıca önemli altyapı sorunlarıdır.

Kentlerde çöpler, sanayi atıkları, tıbbi atıklar, evsel atıklar gibi katı atıklar da altyapı hizmetleri arasında belirtilmektedir. 1980'li yıllardan itibaren GAP Bölgesindeki büyük kentler bölgenin ekonomik, sosyal ve zorunlu şartlarından (terör olayları, baraj göllerinin yapımından dolayı

arazisi su altında kalan köylüler) dolayı kırsal alandan çok göç almıştır. Bölgede kısa sürede nüfusu üç-dört kat artış gösteren büyük kentlerin alt yapısı kent halkının ihtiyacını karşılayamaz duruma gelmiştir. 1980'li yıllardan itibaren kırsal alandan aldığı fazla göçlerle nüfusu üç-dört kat artış gösteren Diyarbakır'da yapılan bir araştırmaya göre kentin fiziki altyapısının kent nüfusunun ancak üçte birine hizmet verebilecek durumda olduğu belirtilmiştir (MMOB, 2000: 77).

Altyapı sorunları kent içi ulaşımı ve trafik akışını olumsuz etkilediği gibi halk sağlığını da ciddi anlamda tehdit ederek çeşitli salgın hastalıklara neden olabilir. GAP Bölgesinde Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa gibi büyük kentlerin altyapı sorunları gün geçtikçe artmaktadır. 1990'lı yıllarda Diyarbakır'da yapılan bir araştırmaya göre en iyimser tahminle kentin kanalizasyon sisteminin kent nüfusunun ancak % 50'sinin ihtiyacını karşılayabilecek yeterlilikte olduğu belirtilmiştir (Göktürk, 1996: 363).

Altyapı hizmetleri pahalı hizmetlerdir ve açıktan görünmediği için kısa sürede siyasetçilere rant getirmedeğinden belediye başkanları altyapı hizmetlerine yatırım yapmaktan çekinmektedir. Değişik nedenlerle kentlerin geniş alana yayılması altyapı hizmetlerini daha da pahalı hale getirmektedir. 3.7.2005 tarihinde çıkarılan 2516 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunuyla büyükşehir belediyesi statüsünde olan kentlerin sınırları daha da genişlemiştir. Son düzenleme ile Büyükşehir Belediyelerinin sınırları genişlediğinden Diyarbakır Büyükşehir Belediyesinin 125.600 hektarlık alana hizmet götürmek mecburiyetinde olduğu belirtilmektedir (Bağlı, Binici, 2005: 112). Bölgenin diğer metropol kentleri olan Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 150 bin hektarlık alana, Şanlıurfa 90 bin hektarlık alana yayılmış durumdadır.

Kısa sürede nüfusun büyük kentlere göç ederek buralarda birikmesi, kırsal alandaki yoksulluk ve gizli işsizliğin büyük kentlere taşınmasına neden olmaktadır. Bu tür durumlarda büyük kentlerde gecekondular ve kaçak yapılaşma gelişmektedir (Keleş, 1997: 82). GAP Bölgesinde başta büyük kentler olmak üzere nüfusu kısa sürede çok hızlı artan tüm kentlerde bu nitelikte yapılaşma gelişmektedir.

Şanlıurfa'nın Bozova, Hilvan ve Akçakale ilçelerinin çoğu semtlerinde hala kanalizasyon sistemi yoktur. Akçakale Belediye Başkanının 2011'de verdiği bilgiye göre toplam 3.500 metre uzunluğunda olan kentin kanalizasyon yapısının 2011 yılının sonunda bitirileceği belirtilmiştir (<http://www.akcakale.bel.tr/18.03.2011>). TÜİK'in 2010 ADNKS nüfus verilerine göre GAP Bölgesinde 80 ilçe belediyesi ile birlikte toplam 195 belediye bulunmaktadır. İlçe belediyelerinde altyapı hizmetleri yeterli değilken diğer belediyelerde altyapı hizmetlerinin çok daha kötü durumda olduğunu tahmin etmek hiç de güç değildir.

2.5. Çevre Sorunları

GAP Bölgesinde binlerce yıldır kuru tarım yapılmakta, Fırat ve Dicle nehirlerinin boylarında yaşayan balık, kuş ve hayvan türleri ile bölgenin yarı çöl iklimine uyum sağlayan endemik bitkilerin (dünyada az bulunan belli bölgelere has bitkiler) doğal yaşama alanı bulunmaktadır. GAP uygulamalarından dolayı bölgede sulu tarıma geçmekle birlikte söz konusu balık, kuş ve hayvan türleri ile endemik bitkilerin doğal yaşama alanı yok olmakta ve yeni türler ortaya çıkmaktadır. Barajlar dolayısıyla bölgede su altında kalan 200 bin hektar civarında arazide göl aynası oluşmakta ve bu göl aynalarında eski canlı türleri yok olmakta, yeni canlı türleri ortaya çıkmaktadır. Bu tür sorunlarla ilgili önlem alınmazsa yakın gelecekte bölgede ciddi çevre sorunları ortaya çıkacaktır.

Hızlı, plansız ve düzensiz kentleşme konut ve arsa sorunlarına neden olduğu gibi birçok çevre sorunlarına da sebep olmaktadır. Kentlerdeki çöplerin, sanayi atıkların, tıbbi atıkların, petrol atıkların kısaca katı atıkların uzaklaştırılması, denizlerin, nehirlerin, göllerin havanın ve toprağın kirlenmemesi için gerekli önlemlerin alınması, yağmur ve atık sularının zararsız hale getirilerek (arıtılarak) alıcı ortama bırakılması belediyeleri ilgilendiren çevre sorunlarının başında gelmektedir (Aykaç, 1985 : 263).

Çağımızda kentleşme, sanayileşme ve turizm gibi gelişmelerin çevre sorunlarına yol açan etmenler olduğu belirtilmektedir. Hızlı kentleşme ile birlikte doğal, tarihsel ve kültürel varlıklar tahrip edildiği için değişik çevre sorunları ortaya çıkmaktadır. Genel olarak çevre sorunları havada, suda ve toprakta meydana gelen kirlilik ve bu kirliliğin insan sağlığını tehdit etmesi şeklinde belirtilebilir (Görmez, 2003: 17).

Düzensiz yapılaşma ve gecekondulaşmanın olduğu semtlerde kışın ısınmak için kullanılan düşük kaliteli kömür ve diğer yakıt türleri çevre sorunlarından hava kirliliğine yol açmaktadır. Havada ve toprakta meydana getirdiği kirlilik ve tahripten dolayı kentlerde gecekondulaşma ve kaçak yapılaşma gibi plansız yapılaşma çevre sorunları arasında sayılmaktadır (Görmez, 1991: 39).

1998-2003 tarihleri arasında Türkiye Çevre Vakfının yaptığı bir araştırmaya göre Adıyaman, Diyarbakır ve Gaziantep'te kış aylarında hava kirliliğinin arttığı, bu illerdeki hava kirliliğinin Türkiye'deki ortalama hava kirliliğinin çok üstünde olduğu belirtilmiştir (TÇV, 2003: 47). GAP Bölgesinde Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa gibi büyük kentlerin yarısından çoğunu oluşturan gecekondu semtlerinde yoksul ve dar gelirli aileler kışın ısınmak için çok düşük kalitede kömür kullandıklarından sobalardan çıkan duman ve gazlar o yörede yaşayan insanların sağlığını tehdit eden ciddi çevre sorunlarına yol açmaktadır.

GAP Bölgesinde yapılan barajlarda su tutulması, akarsuyun kalitesini bozduğu gibi, sulama faaliyetleri sonucu tarımda verimi artırmak amacıyla kullanılan ilaçlar, su ile canlılara geçmesi muhtemel olan hastalıkların ortaya çıkması önemli çevre sorunları olarak belirtilmektedir (TÇV, 2003: 134).

Projenin uygulanmasından dolayı GAP Bölgesinde toprakta, havada ve suda meydana gelen kirlilikten dolayı ortaya çıkan çevre sorunları genel olarak şöyle belirtilebilir: - Bölgedeki büyük kentlerin çevresindeki tarım arazisi hem konut yapımında hem de sanayi kuruluşlarında yapımında amaç dışı kullanılarak tarım toprağı kirlenmektedir. - Büyük kentlerin çevresindeki gecekondu ve kaçak yapılarda kışın ısınmak için düşük kaliteli kömür kullanılarak sobalardan çıkan karbondioksit (CO₂) ve diğer gazlar havanın kirlenmesine sebep olmaktadır. - Sulama için barajlarda suyun tutulması suyun kalitesini bozmakta, barajların göl aynası altında kalan alanlardaki kuru tarım ve yarı çöl iklimine ait bitki ve canlı türleri yok olmakta, sulama faaliyetleri sonucu kullanılan ilaçlar suya karışarak insanların ve diğer canlıların sağlığını tehdit eden ciddi çevre sorunlarına yol açmaktadır.

3. GAP Bölgesinde Kentleşmeden Doğan Sorunların Çözüm Yolları

Sanayi devriminden sonra ekonomik ve sosyal gelişme ve değişimin yolu kentleşme ve sanayileşmek geçmektedir. Günümüzde kentleşme modern toplumların olmazsa olmaz şartı, toplumların ekonomik ve sosyal gelişme ve değişimin temel aracıdır. Zira sanayileşmiş, refah seviyesi yüksek olan modern ülkeler aynı zamanda kentleşme düzeyi de yüksek olan ülkelerdir. Ancak kentleşme belli bir plan, program ve düzen doğrultusunda gelişmezse birçok soruna neden olabilir. Söz konusu sorunların çözümü için zamanında önlem alınmazsa bir süre sonra ilgili sorunlar çözülemez duruma gelebilir. İkinci Dünya Savaşından sonra ülkemizde ortaya çıkan kentleşme sorunları zamanında çözülmediği için günümüzde birçok büyük kentimizin konut, arsa, altyapı, ulaşım ve trafik gibi sorunları çözülemez duruma gelmiştir. GAP Bölgesinde Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa gibi büyük kentlerin sorunları tehlike sinyalleri vermeye başlamış, söz konusu kentlerin sorunları ülkemizdeki diğer metropol kentlerin sorunlarından farksız hale gelmiştir. Diyarbakır'ın en eski yerleşim yeri ve kent merkezi olan Suriçi'nin kaçak yapı ve gecekonduyla tahrip olduğu ve en iyi imar ıslah planı ile dahi düzelemeyecek duruma geldiği belirtilmektedir (Bağlı, Binici, 2005:111-120). Bölgenin en büyük ticaret ve sanayi merkezi olan Gaziantep'in merkezinde birçok ana cadde tek araçlık gidiş ve gelişi kadar dardır ve kentin trafik akışını sağlamayacak duruma gelmiştir. Bölgenin diğer bir metropol kenti olan Şanlıurfa'da kentleşmenin gelişim Diyarbakır ve Gaziantep'ten hiç de farklı değildir. Bölgede kentleşme sorunlarıyla ilgili önlemler şimdiden alınmazsa yakın gelecekte bölgedeki büyük kentlerin merkezi yaşanılmaz duruma gelecektir. İşte bu çalışmanın bir amacı da bu tür sorunlara dikkat çekmektir.

3.1. Konut Sorununun Çözüm Yolları

Kentlerde konut sorunu ya da yetersizliği genelde kentlerdeki nüfus artışından dolayı ortaya çıkmaktadır. Kentlerde nüfus artışı bir yandan ölümlerle doğumlar arasındaki farkın doğumlar lehine olmasından, diğer yandan kırsal alandan kentlere gelen göçlerle artmaktadır. GAP Bölgesindeki kentlerde nüfus artışı hem ölümlerle doğumlar arasındaki farkın doğumlar lehine olmasından hem de kırsal alandan kentlere gelen göçlerle artmaktadır. Yukarıdaki istatistiki verilerden anlaşıldığı gibi 1980'de 1.666 bin olan kentli nüfus 2010 yılında 4.982 bine çıkarak (DİE, 1980: 4) 3 kattan fazla artış göstermiştir. Bu verilere göre son 30 yılda bölgede kentsel nüfus artış hızı ortalama % 10 gibi çok

yüksek bir seyir izlemiştir. Bu nedenle bölgedeki konut ihtiyacı ya da konut açığı diğer bölgelerimizden daha fazladır.

1980 genel nüfus sayımı sonucuna göre GAP Bölgesinde % 36.5 olan kentleşme oranı 1990 genel nüfus sayımı sonucuna göre % 53.5, 2000 yılı genel nüfus sayımında % 56.0 olmuştur (Keleş, 2010: 64). 2000 yılından sonra da bölgede kentsel nüfus ve kentleşme oranı artmaya devam ederek 2010 ADNKS sonuçlarına göre kentleşme oranı % 66'ya çıkmıştır (TÜİK, 2010: 21-48).

Bölgede kentsel nüfus artışı ve kentleşme oranındaki gelişmeye paralel olarak konut üretiminde artış olmamıştır. Yukarıda tablo 1'de gösterildiği gibi 1984'te Türkiye'de her 100 kişiye ortalama 12 konut düşerken GAP Bölgesinde her 100 kişiye ortalama 6.5 konut düşmektedir. 2000 yılında Türkiye genelinde her 100 kişiye düşen ortalama konut sayısı 24'e yükselirken, GAP Bölgesinde her 100 kişiye düşen ortalama konut sayısı 13.5'e yükselmiştir (DİE, 2004: 64). Görüldüğü gibi 1980'de GAP Bölgesinde her 100 kişiye düşen ortalama konut sayısı Türkiye'de her 100 kişiye düşen ortalama konut sayısının yarısı kadar iken 2000 yılında da bölgede her 100 kişiye düşen konut sayısı Türkiye'de her 100 kişiye düşen ortalama konut sayısının yarısı kadardır. Dolayısıyla bölgede kentlerde meydana gelen nüfus artışına paralel konut üretiminde artışın olmadığı söylenebilir.

Konut ihtiyacını gidermenin ve konut dar boğazını aşmanın etkili yollarından birisi de konut kooperatifleri aracılığıyla konut üretmektir. Ancak bu konuda da GAP Bölgesi konut kooperatiflerinin sayısı bakımından Türkiye ortalamasının çok gerisindedir. GAP Bölgesinde konut kooperatiflerinin sayısı diğer bölgelere göre çok azdır. GAP Bölgesinde etkin olan konut kooperatifleri Türkiye'deki etkin konut kooperatiflerin sadece % 2'sini oluşturmaktadır (Alkan, 1998: 144). Alan bakımından GAP Bölgesi Türkiye'nin % 9.7'sini oluşturmaktadır. 2010 ADNKS sonuçlarına göre bölgenin nüfusu 7.500 bini geçerek Türkiye toplam nüfusunun % 10'undan biraz daha fazlasını oluşturmaktadır. Bu sonuçlara göre konut kooperatifleri aracılığıyla konut ihtiyacının giderilmesi nüfusa orantılandığında mevcut konut kooperatiflerin bölgedeki konut ihtiyacı gidermede yetersiz oldukları ortadadır. Nüfusu hızla artan, kent nüfusu ve kent sayısı sürekli artış gösteren GAP Bölgesinde konut ihtiyacının giderilmesinde konut kooperatifleri çok önemli rol oynayabilir. Ama bölgedeki konut kooperatiflerinin sayısı konut kooperatiflerinin konut ihtiyacının giderilmesinde etkin olmadığını göstermektedir.

Kooperatifler üye sayısının çokluğundan ve yasaların sağladığı bazı kolaylıklardan dolayı ucuza hem arsa hem de yapı malzemesi alabildikleri için bireysel konut yapımından çok düşük maliyetle konut elde edebilmekte, dar gelirli vatandaşların konut sahibi olmasında büyük kolaylıklar sağlayabilmektedir. Konut kooperatiflerin teşvik edilmesi kooperatiflere sağlanacak düşük faizli krediler ve ucuz arsa temini ile sağlanabilir. Bölgede konut kooperatiflerinin sayısının artırılmasıyla konut ihtiyacı giderilebileceği gibi gecekondu ve çarpık kentleşmenin önüne de geçilebilir. Kooperatiflere ucuz arsa sağlamada en büyük görev belediyelere düşmektedir. Bölge belediyeleri konut kooperatiflerine öncelikli olarak arsa tahsis etmek, yapı ruhsatı ve iskan ruhsatı vermede kolaylık sağlamak ve konut kooperatiflerine verilen arsalarla alt yapı hizmetlerini öncelikle götürmekle konut kooperatiflerinin sayısını artırabilirler. GAP Bölgesindeki kooperatiflerin sayısına bakılınca bölge belediyelerinin konut kooperatiflerine yardımcı olmadığı görülmektedir. Gerçi konut kooperatiflerindeki yolsuzluklar ve taahhütlerin zamanında yerine getirilmemesinin de konut kooperatiflerinin gelişmemesinde etkisinin olduğunu belirtmek gerekir.

Konut ihtiyacını gidermenin etkili yollarından birisi de toplu konut üretmek ve toplu konut üretimini teşvik etmektir. Ülkemizde mevzuat toplu konut üretimi ve toplu konut üretimini teşvik etmek için uygundur. 1982 Anayasasının 57. Maddesinde (konut hakkı) "Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeten bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır, ayrıca tolu konut teşebbüslerini destekler" düzenlemesi yapılarak devletin toplu konut üretimini ve toplu konut teşebbüslerini destekleyeceği belirtilmektedir. 2985 Sayılı Toplu Konut Kanunu da toplu konut üretimini teşvik etmektedir. Ayrıca memur ve diğer kamu çalışanlarının konut sahibi olabilmeleri için sosyal güvenlik kanunlarında bazı kanunlarla yapılan değişikliklerle de toplu konut üretimi teşvik edilmiştir. Mevzuattaki bu düzenlemelere ve teşviklere rağmen GAP Bölgesinde toplu konut üretimini yapan tek resmi kuruluş TOKİ'dir. Ancak TOKİ Türkiye çapında toplam konut ihtiyacının sadece % 10'nu karşıladığına göre GAP Bölgesinde talebe bağlı olarak (bölgede TOKİ konutlarına olan talep diğer bölgelere göre daha düşüktür) daha az oranda konut ürettiği söylenebilir.

Kaldı ki TOKİ'nin ürettiği tek tip konutlar bölgenin geniş aile yapısına ve sosyal koşullarına uymamaktadır. GAP Bölgesinde Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa gibi büyükşehir belediyelerin yaptığı bazı münferit konut yapımlarının söz konusu belediye başkanlarının şahsi inisiyatiflerini kullanarak yaptıkları çalışmalar olarak değerlendirilmelidir. Zira bu belediyelerin ve bölgedeki diğer belediyelerin bünyesinde düzenli konut üretimi ile ilgili ne çalışma ne de kuruluş bulunmamaktadır. Bu nedenle bölgede bazı büyükşehir belediyelerin zaman zaman yaptığı konutlar belediyelerin düzenli konut ürettiği anlamına gelmemelidir.

Konut ve gecekonduların sorununun çözümü için üzerinde durulması gereken konulardan birisi de kentsel dönüşüm projeleridir. Kentsel dönüşüm projeleri 20. yüzyılda ortaya çıkmış, İkinci Dünya Savaşında Avrupa'da yıkılıp yakılan kentlerin yenilenmesi için kullanılan bir yenilenme yöntemidir. Geri kalmış ya da gelişmekte olan ülkelerde ise daha çok gecekonduların yıkılarak yerine planlı ve düzenli konutların yapılması için uygulanmaktadır. Kentsel dönüşüm projeleri sadece gecekonduların alanların ıslahı için kullanılmamakla birlikte genelde bu bölgelerde uygulanmaktadır. Gecekonduların bölgelerinde kentsel dönüşüm projelerinin uygulanması ile bu bölgelerde ekonomik, sosyal ve kültürel sorunlara çözüm getirebilir ve buralardaki sosyal hayata canlılık katabilir (İsbir, 1991: 89).

Kentsel dönüşüm projelerinin uygulandığı alanda daha çok kişiye fayda sağlaması ve kamunun menfaatinin ön planda olması için bu projelerin belli bir plan ve program kapsamında yapılması gerekir. Gelişmiş ülkelerde kentsel dönüşüm projelerinin uygulanmasıyla, gelişmekte olan ülkelerdeki gecekondulara benzeyen yoksulluk (slum) yuvaları ortadan kaldırılır, projenin uygulandığı kent merkezindeki yerel yönetim birimi ekonomik yönden güçlendirilir. Böylece kentin yenilenmeye ihtiyaç duyulan, yıkılan, yıpranan, terk edilen alanlarında, canlanma ve yenilenme durumu hayata geçmiş olur (Keleş, 2010:430).

Gecekondular genelde konut yetersizliğinden ya da konut sorunundan kaynaklandığı için konut sorununun çözülmesiyle gecekonduların sorunları da çözüleceği için burada ayrıca gecekonduların sorunu konusunda üzerinde durulmamıştır.

3.2. Arsa Sorununun Çözüm Yolları

Planlı ve düzenli kentleşmenin gelişmesinin önemli araçlarından birisi de altyapısı yapılmış, imarlı arsanın temin edilmesidir. Sanayi devrimi ile birlikte sanayi kuruluşlarında iş bulmak için kentlere gelen insanların hem barınma ihtiyacının giderilmesi hem de büyüyen kentlerde kamu hizmetlerinin sunumu için kamu kuruluşlarının üstüne kurulması ihtiyacından dolayı arsalar talep artmıştır. Artan talebe bağlı olarak fiyatları sürekli artan arsalar planlı ve düzenli kentleşmenin gelişmesi için sorun olmaya başlamıştır. Ülkeler planlı ve düzenli kentleşmenin gelişmesini sağlamak, arsa fiyatlarının aşırı derecede yükselmesini önlemek, arsanın konut maliyeti içinde değerinin fazla olmamasını sağlamak, arsa spekülasyonunu önlemek için arsa sorunuyla değişik yollardan mücadele etmektedir.

Ankara'nın başkent ilan edilmesinden sonra kent imarı için açılan uluslararası yarışmayı kazanan Hermann JANSEN hazırladığı raporda, arsa spekülasyonu önlemediğinde ve Ankara'nın imar faaliyetleri kuvvetli bir idarenin elinde toplandığında, başarılı bir kent imar planının uygulanabileceğini belirtmiştir (Yavuz, Keleş, Geray, 1978: 517). Ama söz konusu raporda belirtilen hedeflere ulaşamamıştır. Bunun en önemli nedeni menfaati zedelenen yöneticilerin Jansen'nin imar planını uygulamak istememesidir. Zamanın Ankara valisi Nevzat TANDOĞAN'ın kent imar planının uygulanması konusunda verdiği rahatsızlık JANSEN tarafından şöyle belirtilmiştir (Yavuz, 1980: 9) :

“Tuhaf bir zat bu valiniz. Evinde iki ampulü yanmazsa bir elektrikçi çağırır. Tesisata el sürmez. Çünkü elektrikte ölüm var. Ölüm olmadığı için benim planıma durmadan karışıyor. Halbuki şehircilik, elektrik tesisçiliğinden çok daha ince bir sanattır”.

Hermann JANSEN'in gösterdiği gibi bir hassasiyet gösterilmezse ülkemizde ne konut ve arsa sorunları biter ne de genel anlamda kentleşme sorunları biter. Ülkemizde 1969 yılına kadar arsa

sorunuyla ilgili herhangi bir yasal düzenleme yapılmamıştır. 1969'da çıkarılan 1164 Sayılı Kanunla Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Kanunun amacı, arsa fiyatlarının aşırı şekilde artmasını önlemek için söz konusu genel müdürlüğün tanzim alış ve satışları yapmak, konut, sanayi ve turizm bölgeleri için arsa temin etmek şeklinde belirtilmiştir.

Arsa sorunuyla hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler mücadele etmekte, gelişmiş bazı ülkeler bu konuda başarılı sonuçlar elde etmiştir. Örneğin İngiltere'de şehir merkezindeki tüm arsalar, yasal olarak yerel yönetimlere aittir. Şehirlerin çevresindeki arsaların fiyatı ise değişik ölçüler göz önünde bulundurularak belirlenmektedir. Böylece hem arsa spekülasyonu önlenmekte hem de arsa alım satımı karlı bir iş olmaktan çıkarılmaktadır. Her 6-10 yılda bir arsaların değeri yeniden gözden geçirilerek yeni fiyatı belirlenmektedir. İngiliz mahalli idareleri bu şekilde kamunun menfaatini ön planda tutarak arsa politikasında çok başarılı olmaktadır (Aykaç, 1985: 270).

Arsa ve konut sorunu asıl itibarıyla yerel birer hizmet olduğundan bu konuda öncelikli olarak yerel yönetimler yetkilendirilmelidir. Ülkemizde İngiliz mahalli idareleri gibi yerel yönetimlerin arsa fiyatını belirleme konusunda yetkili kılınması arsa sorunun giderilmesinde başarılı sonuçlar elde edilebilir. Sekizinci beş yıllık kalkınma planında düzenli kentleşmenin gelişmesi için şehirlerin merkezindeki arsaların boş bekletilmemesi, boş bekletilen arsalar ek vergi alınarak yapı yapmaya zorlanması gerektiği belirtilmiştir (DPT, 2001: 3-4).

Gaziantep'te Kilis yolu üzerinde, Diyarbakır'da Mardin ve Batman yolu üzerinde, Şanlıurfa'da Harran yolu üzerinde söz konusu kentlerin merkezine girmiş onlarca dönüm arazi boş beklenmektedir. Böyle boş bekletilen arsalar hem kentlerin gereksiz yere geniş alana yayılarak altyapı hizmetlerinin belediyeler açısından pahalı olmasına yol açmakta hem de arsa spekülasyonunu hızlandırmaktadır. Söz konusu belediyeler ek vergilerle böyle boş bekletilen arsalar konut yapımını zorunlu hale getirebileceği gibi kentin gereksiz yere geniş alana yayılmasını da önleyebilir.

Ülkemizde araziler genelde hazineye ait olduğu için belediyelerin arsa stoku bulunmamaktadır. Planlı ve düzenli kentleşmenin gelişmesi, arsa spekülasyonunun önlenmesi ve yerel yönetimlerin arsa bulmakta sıkıntı çekmemesi için gerekçesi ne olursa olsun yerel yönetimlerin elindeki arsalar asla satılmamalıdır. Yerel yönetimlerin arsa gelirine ihtiyacı varsa ellerindeki arsaları kiraya verilmeli ama mülkiyeti asla devretmemelidir.

3.3. Altyapı Sorunlarının Çözüm Yolları

Altyapı hizmetleri pahalı ve açıktan görünmeyen hizmetler olduğu için belediye başkanları bu hizmetlere yatırım yapmak istememektedir. Büyük kentlerin geniş alana yayılması altyapı hizmetlerini daha da pahalılaştırmaktadır. GAP Bölgesinde Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa'da gibi büyük kentler gereksiz yere geniş alana yayılarak altyapı hizmetlerinin pahalı hale gelmesine neden olmuştur. Belediyeler kentlerin gereksiz yere geniş alana yayılmasını önlemek için boş bekleyen arsalar yapı yapmayı özendirici (ruhsat vermede kolaylık, harç indirimi gibi) tedbirler alabilirler; ayrıca kent merkezindeki arsaların boş beklemesini önlemek için belli bir süreden fazla (örneğin 5 yıl) boş bekleyen arsalar caydırıcı nitelikte müeyyide (bu nitelikteki arsalar için yapı ruhsatının verilmesinde sıkı kuralların getirilmesi, harçların artırılması gibi) uygulayabilirler. Belediyeler alacağı bu tür tedbirlerle kentlerin gereksiz yere geniş alana yayılması önlenir.

Altyapı hizmetleri birbiriyle koordineli ve bir bütünlük içinde yapılmalıdır. Ülkemizde alt yapı hizmetleri birbiriyle koordineli ve bütünlük içinde yapılmadığı için bir birine engel teşkil etmekte ve kısa sürelerle tamir edilmektedir. Gelişmiş ülkelerde asfalt yenileme ve tamir etme süresi ortalama 10 yıl olduğu halde ülkemizde belediyeler ortalama 2 yılda bir asfalt tamirata veya yenilemesi yapmaktadır (Bayındırlık ve İskan Bakanlığı-Kentleşme Şurası, Cilt I 2009: 129). Belediyelerimizde çokça görülen bu tür uygulamalar kaynak israfından başka bir şey değildir.

Altyapı hizmetleri pahalı olduğu ve belediyelerin gücünü aştığı için devletin desteğiyle kurulan bir birim tarafından yerine getirilebilir ya da böyle bir birim alt yapı hizmetleri bakımından belediyelere yardımcı olmalıdır. 1930 tarihli ve 1580 sayılı belediye eski kanunun gerekçesinde belediye gelirlerinden kesilen % 5'lik pay ile bir belediyeler bankasının kurulması ve bu bankanın altyapı hizmetlerinde belediyelere yardımcı olması ibaresi vardı. Belediyeler Bankası 1933 tarihinde 15 milyon TL sermaye ile kurulmuştur. 1945 yılında kurulan İller Bankası Belediyeler Bankasının

yerini alarak sermayesi 100 milyona çıkarılmıştır (Tortop ve Diğerleri, 2006: 344-345). İller bankası altyapı hizmetlerinin yapılması konusunda belediyelere yardımcı olmaktadır. Ancak belediyeler İller Bankasından istedikleri kadar kredi alamamaktadır. İller Bankası genelde kalkınma planları doğrultusunda yapılmış olan projelere kredi vermektedir. İller Bankasının belediyelere kredi verme kuralları çok katıdır. Kredi yanında bir de belediyelerin araç-gereç ve teknik personel sıkıntısı vardır. Altyapı hizmetlerini kendi imkanlarıyla gideremeyen belediyeler bu hizmeti hep yarınlara ertelemektedir.

Altyapı hizmetleri aynı zamanda teknik bir iş olduğundan belediyelerin altyapı hizmetlerini yerine getirebilmesi için teknik personel istihdam etmiş olması gerekir. Ülkemizde belediyelerin gelir getiren öz kaynakları yeterli olmadığından altyapı hizmetlerinin finansmanı genelde merkezi idare tarafından verilen paralarla yapılmaktadır. Belediyeler bütçeden nüfusuyla orantılı para aldıkları için genelde nüfusu 20 binin üzerinde olan belediyeler teknik personel çalıştırabilmekte, nüfusu 20 binin altında belediyeler ekonomik sıkıntıdan dolayı teknik personel çalıştırmamaktadır. Belediyelerin teknik personel çalıştırma durumunu tespit etmek için yapılan bir araştırmaya göre Türkiye genelindeki belediyelerin % 24.8'inde hiçbir teknik personelin çalışmadığı, %33.2'sinde ise sadece bir teknik personel çalıştığı tespit edilmiştir (Keleş, 2010: 173). 2010 ADNKS sonuçlarına göre GAP Bölgesinde bulunan 80 ilçeden 44'nün nüfusu 20 binin altındadır (TÜİK, 2010: 21-49). Dolayısıyla ekonomik imkansızlıklardan dolayı GAP Bölgesindeki ilçe belediyelerin % 55'i kendi imkanlarıyla altyapı hizmetlerini yerine getiremeyecek durumdadır. Bölgedeki Belde belediyeleri de göz önünde bulundurulunca daha yüksek oranda belediyelerin altyapı hizmeti yapamayacak durumda oldukları ortaya çıkmaktadır.

Altyapı hizmetleri teknik ve uzmanlık gerektiren işler olduğu için genelde özel kuruluşlar aracılığıyla yapılmaktadır. Gelişmiş ülkelerde altyapı hizmetlerini yapan çok sayıda kuruluş vardır. 1972'de ABD'de altyapı hizmetini veren özel kuruluşların sayısının 23.885 olduğu belirtilmektedir (Aykaç, 1985: 271).

Yeni büyükşehir belediyesi kanunuyla (12.11.2012 Tarih ve 6360 Sayılı Kanun) GAP Bölgesinde sayısı 4'e çıkan büyükşehir belediyesi (Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Şanlıurfa) bünyesinde kurulan veya kurulacak olan AYKOME (Altyapı Hizmetleri Koordinasyon Merkezi) ve UKOME (Ulaşım Hizmetleri Koordinasyon Merkezi) kuruluşları büyükşehir belediye başkanına bağlı olarak çalıştıkları için altyapı hizmetlerini yapmada etkin ve başarılı olamamaktadır. Belediyelerin nüfusundan ve gelirlerinden bağımsız olarak altyapı hizmeti veren bağımsız kuruluşlara acil ihtiyaç vardır.

3.4. Çevre Sorunlarının Çözüm Yolları

Genelde havada, suda ve toprakta meydana gelen, insanların ve diğer canlıların sağlığını tehdit eden çevre sorunlarıyla hükümetler gibi yerel yönetimlerin de mücadele etmesi gerekir. Çevre sorunlarının evrenselliği, boyutu ve insanlığın geleceği açısından taşıdığı öneminden dolayı Birleşmiş Milletler 1972'de Stokholm'da uluslar arası bir çevre konferansı düzenleyerek devletlerin dikkatini çevre sorunlarına çekmek istemiştir (Keleş, Hamamcı, 2002:24). Yine Birleşmiş Milletler tarafından 1992'de Rio'da düzenlenen ikinci uluslar arası çevre konferansında, çevre sorunlarına hem devletlerin hem de sivil toplum kuruluşlarının dikkati çekilmiş ve insanlığın geleceği açısından çevresel değerlerinin korunması gerektiği önemle vurgulanmıştır.

Uluslar arası gelişmelere paralel olarak ülkemizde 09.08.1983 tarihinde 2872 sayılı çevre yasası çıkarılmış, bu yasaya dayanılarak Çevre Müsteşarlığı kurulmuş, daha sonra yapılan değişikliklerle Çevre Bakanlığı kurulmuştur. 2872 Sayılı Çevre Kanununda 26.04.2006 Tarihinde 5491 Sayılı Kanunla değişiklik yapılarak çevre kanunu günün şartlarına uygun hale getirilmek istenmiştir. En son yapılan değişikliklerle Çevre Bakanlığı Şehircilik ve Çevre Bakanlığına dönüştürülmüştür. Bu değişikliklerden daha önemli olan hem 2872 sayılı eski Çevre Kanunu hem de 5491 Sayılı Çevre Kanununda değişiklik yapan kanunda çevre kirliliğini önlemenin hem devletin hem yerel yönetimlerin görevi olduğu belirtilmesidir. Dolayısıyla çevre mevzuatımıza göre devlet gibi yerel yönetimler de çevreyi korumakla görevlidir.

Yerel yönetimlerin mücadele etmesi gereken en önemli çevre sorunları kanalizasyonun yapılması, yağmur ve atık suyun uzaklaştırılması için ızgara sisteminin kurulmuş olması, katı atık

yönetiminin kurulmuş olması, kentlerdeki hava, su ve toprak kirliliğinin önlenmesi şeklinde belirtilebilir. 2008 verilerine göre GAP Bölgesinde 195 belediye bulunmakta ama bu belediyelerden sadece 15'nin arıtma tesisi bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile bölgedeki 180 belediyenin su arıtma tesisi yoktur. Bölgedeki 195 belediyeden 157 belediyenin kanalizasyonu bulunmakta diğer belediyelerin (38) ise hala kanalizasyonu bulunmamaktadır. Bölgedeki 195 belediyeden sadece 7 belediyenin atık su arıtma tesisi bulunmakta diğer 188 belediyenin atık su arıtma tesisi bulunmamaktadır (www.gap.gov.tr/Altyapı/10.12.2012).

Bölgedeki belediyeler kent halkının ihtiyacını karşılayacak ve günün teknolojik koşullarına uygun olan kanalizasyon sistemini kurarak (bölgede hal 38 belediyenin kanalizasyon sistemi yok) evsel atıkları çevreye zarar vermeden uzaklaştırabilirler. Bölgede birçok belediyenin (38 belediye) hala kanalizasyon sistemi yok, bir kısım belediyenin (özellikle küçük ilçe ve belde belediyeleri) ise kanalizasyon sistemi çok eski olduğu ve 1980'den sonra kentlerin nüfusunun artmasından dolayı kent halkının ihtiyacını karşılayamamaktadır. Bölgede kanalizasyon ihtiyacı içinde olan belediyeler günün teknolojik koşullarına uygun kanalizasyon sistemini kurarak evsel atıkları çevreye zarar vermeden uzaklaştırabilir, böylece hem çevreyi hem de insan sağlığını koruyabilirler.

Bölgedeki belediyeler içme suyu arıtma sistemi kurarak kent halkının temiz suyu kullanmasını sağlayabilirler. Bölgedeki 180 belediyenin hala modern su arıtma tesisi yoktur. Birçok hastalığın sudaki mikro organizmalar aracılığıyla insan vücuduna geçtiği göz önünde bulundurulursa belediyelerin su arıtma sistemine olan ihtiyacı daha iyi ortaya çıkmaktadır. Bölgedeki belediyelerden 188'in atık suyu arıtma tesisi yoktur. Bölgedeki birçok belediyenin atık suyu bölgedeki içme suyu kaynakları olan akarsuya (Diyarbakır ve Batman'ın atık suyu Dicle, Birecik, Halfeti ve Bozova'nın atık suyu Fırat nehrine) akmaktadır. Belediyeler su arıtma tesisini kurarak atık suları zararsız hale getirdikten sonra alıcı ortama bırakmalıdır. Böylece hem içme suyu kaynakları kirlenmemiş olur hem de önemli bir çevre sorunu (su kirliliği) önlenmiş olur.

Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa gibi büyük kentler ister özel şahıslara ister devlete ait olsun çevresindeki kıraç ve verimli olmayan arazileri imara açarak verimli tarım topraklarını imara açmaktan vaz geçmelidir. Tarım topraklarının konut ve sanayi yerleşimi için kullanılması diğer bir ifade ile amaç dışı kullanılması en büyük çevre kirliliğidir. Bölgedeki büyük belediyeler verimli tarım arazileri yerine çevresindeki kıraç ve verimli olmayan arazileri imara açarak tarım topraklarını koruyabileceği gibi önemli çevresel değerlerden biri olan toprak kirliliğini de önleyebilirler.

Bölgede doğal gaz kullanımı yaygın olmadığı için kışın ısınmada kullanılan düşük kaliteli kömür ve diğer temiz olmayan yakıtlar (petrol atıkları, lastik gibi) türleri hava kirliliğine neden olmaktadır. Doğal gaz kullanımı yaygınlaştırılarak ve diğer yakıt türlerini denetlenerek düşük kaliteli yakıtların kullanılmasına müsaade edilmemesi gerekir. Hava kirliliğine sebep olan sanayi kuruluşlarının filtre takma mecburiyeti getirilmelidir. Bu tür önlemlerle hava kirliliğinin önüne geçilebilir.

Bölgedeki belediyelerin ve diğer kamu kurumlarının işbirliği yaparak çevre sorunlarıyla etkili mücadele etmesi mümkündür. Ayrıca yerel yönetimlerin ve diğer kamu kurumların bölgedeki üniversitelerle işbirliği yaparak hem Türkiye'deki hem de dünyadaki gelişmeleri pratiğe dökerek çevre sorunlarıyla etkili mücadele edebilirler. Meslek odalarının ve işin uzmanı olan sivil toplum kuruluşların çevre sorunlarıyla mücadelede işin içine katılması etkili bir mücadele yolu olabilir.

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

GAP bölgesinde nüfus diğer bölgelerimize göre daha hızlı artmaktadır. Bölgede hala 6-7 kişiden oluşan geniş aile tipinin egemen olduğu göz önünde bulundurulursa, nüfus artışının diğer bölgelerimizden fazla arttığı ortaya çıkmaktadır. Bölgede artan nüfus ekonomik, sosyal, güvenlik, baraj yapımı gibi nedenlerle özellikle büyük kentlere göç etmeye devam etmektedir. Kentlerde nüfusun ani ve aşırı şekilde artması, konut yetersizliği, gecekondu, imarlı arsa eksikliği, altyapı yetersizliği, çevre kirliliği gibi sorunlara yol açmaktadır.

DİE'nin 1984'te yaptığı araştırmaya Türkiye'de her 100 kişiye 12 konut düşerken, GAP Bölgesinde her 100 kişiye 6 konut düşmektedir. DİE'nin 2000 yılında yaptığı başka bir araştırmaya göre ise Türkiye genelinde her 100 kişiye 24 konut düşerken GAP Bölgesinde her 100 kişiye ortalama

13 konut düştüğü tespit edilmiştir (DİE, 2004: 64). Dolayısıyla bölgede her 100 kişiye düşen ortalama konut sayısı Türkiye’de her 100 kişiye düşen ortalama konut sayısının yarısı kadar olduğu belirtilebilir. Günümüzde bölgede hızlı nüfus artışından dolayı Türkiye geneline göre bu oranın değişmediğini belirtmek mümkündür. Türkiye İnşaat Mühendisleri Odası 2008 yılında GAP Bölgesinde konut açığı ile ilgili bir araştırma yapmıştır. Araştırmanın sonuçlarına 2000-2008 yılları arasında Adıyaman’da 25.254 konut, Diyarbakır’da 41.110 konut, Gaziantep’te 65.281 konut, Mardin’de 27.423 konut, Siirt’te 6.914 konut, Şanlıurfa’da 54.335 konut, Şırnak’ta 13.486 konut açığı vardır (TMMOB, 2008: 7). Bu bilgiler GAP Bölgesinde 2000-2008 tarihleri arasında 231.803 konut açığı bulunduğunu göstermektedir. Bütün bu verilerden anlaşıldığına göre GAP Bölgesinde ciddi bir konut açığı, dolayısıyla konut sorunu bulunmaktadır.

Planlı ve düzenli konut arzı, konut talebi karşılamayınca barınma ihtiyacı gecekondular ve kaçak yapılarla giderilmeye çalışılmıştır. 2008 yılında Adıyaman’da yapılan bina sayımına göre kerpiç veya topraktan yapılmış tek katlı gecekondular niteliğinde 3.500 konut bulunmaktadır. Diyarbakır’da değişik mahallelerde 10 bin civarında gecekondular bulunmaktadır, kent nüfusunun yarısından fazlası gecekondular ve kaçak yapılarda yaşamaktadır. Gaziantep’te 1970’li yıllarda yapılmaya başlanan, 1980’li yıllardan itibaren sayısı hızla artan ve kenti kuzey-doğu ve güney tarafından saran gecekondular ve kaçak yapılarda kent nüfusunun en az % 40’ının yaşadığı belirtilmektedir. Ayrıca Gaziantep Büyükşehir Belediyesi bünyesinde bulunan Şahinbey belediyesinin nüfusu 2008 ADNKS sonuçlarına göre 700.000’ne ulaşmış, söz konusu ilçenin nüfusunun üçte ikisinin imar dışı (gecekondular, kaçak yapılaşma) konutlarda yaşadığı sanılmaktadır. Şanlıurfa’da 2007 yılında gecekondularda yaşayan çocukların sağlık durumuyla ilgili yapılan bir araştırmada kent nüfusunun üçte ikisinin gecekondularda yaşadığı belirtilmiştir. Aynı araştırmada 100 bin kişinin yaşadığı gecekondular semtlerinde (Eyübiye, Yakubiye) tek bir çocuk parkının dahi bulunmadığı belirtilmiştir. Bu bilgilerden de anlaşıldığı gibi bölgede ciddi bir gecekondular stoku bulunmaktadır.

Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa gibi büyük kentlerde merkezi caddeler üzerindeki arsaların m² fiyatının 250 liraya kadar çıktığı belirtilmektedir. Diyarbakır’da arsa spekülasyonculuğundan dolayı son beş yılda arsa fiyatlarının 50 kat artış gösterdiği belirtilmektedir. Aynı süre içinde mal ve hizmetlerin fiyatında önemli artışın olmaması arsa fiyatlarındaki artışın spekülasyon amaçlı olduğu söylenebilir. Gaziantep’te kent merkezinde yoğun yapılaşmadan dolayı boş arsa çok az kaldığı için arsa fiyatları sürekli artmakta hatta bir yılda bile kent merkezindeki arsaların fiyatının % 100’den fazla değeri arttığı belirtilmektedir. Şanlıurfa’da kent merkezinde arsa azaldığı için arsa ve konut fiyatlarının sürekli arttığı, daire fiyatlarının bazı semtlerde 1 milyonu geçerek İstanbul’daki dairelerin fiyatını geçtiği belirtilmektedir. Bu veriler bölgedeki büyük kentlerde bir yandan önemli oranda arsa sıkıntısı çekildiğini diğer yandan arsa spekülasyonculuğu yapıldığını göstermektedir.

1998-2003 tarihleri arasında Türkiye Çevre Vakfının hava kirliliği ile yaptığı bir araştırmada Adıyaman, Diyarbakır ve Gaziantep’te kış aylarında hava kirliliğinin çok arttığı, söz konusu illerdeki hava kirliliğinin Türkiye’deki ortalama hava kirliliğinin çok üstünde olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa gibi büyük kentler hava kirliliği sorunu yaşamaktadır.

2008 yılı sonu itibarıyla GAP Bölgesinde il, ilçe ve beldeler dahil 195 belediye bulunmaktadır. Ancak bu belediyelerden sadece 15’nin arıtma tesisi var, 180 belediyenin ise arıtma tesisi yoktur. Söz konusu 195 belediyeden 157 belediyenin kanalizasyonu bulunmasına karşılık 38 belediyenin hala kanalizasyonu bulunmamaktadır. Bölgedeki 195 belediyeden sadece 7 belediyenin atık su arıtma tesisi var diğer 188 belediyenin atık su arıtma tesisi yoktur. Bölgedeki birçok belediyenin atık suyu bölgedeki içme suyu kaynakları olan akarsu ve göllere arıtılmadan (Diyarbakır ve Batman’ın atık suyu Dicle, Birecik, Halfeti ve Bozova’nın atık suyu Fırat nehrine) atılmaktadır. Bu tür sorunlar halk sağlığını tehdit eden ciddi sorunlara yol açabilir.

Giderek büyüyen, büyüdükçe sorunları daha da karmaşıklaşan GAP Bölgesinde özellikle büyük kentlerin sorunlarıyla ilgili şimdiden önlem alınmazsa yakın gelecekte söz konusu kentlerin sorunlarının içinden çıkılmaz duruma gelecektir. Tıpkı büyük kentlerin merkezinde kalan gecekondular alanlarında yaşama imkanı kalmadığı için buralara kentsel dönüşüm projelerinin uygulanması zorunluluğu gibi GAP Bölgesinde nüfusu hızla artan büyük kentlerin merkezi de yaşanılmayacak duruma gelecek ve buralara da kentsel dönüşüm projeleri uygulanacaktır. Ama bölgedeki kentleşme

dolayısıyla yapılaşma yeni olduğu için birçok konut ekonomik ömrünün tamamlamadan yıkılacağı için kaynak israfına yol açacaktır.

KAYNAKÇA

- ALKAN, Ayten: **Türkiye’de 1980’den Sonra Dar Gelirlilerin Konut Sorunu ve Konut Kooperatifleri**, Kent-Koop Yay., İmal Yayınevi, Ank., 1998
- AYKAÇ, Burhan: “ **Kentleşmenin Yarattığı Sorunlar ve Çözüm Yolları**”, İller ve Belediyeler Dergisi, Y. 41, Mayıs- Haziran 1985
- BAGLI, Mazhar, BİNİCİ, Abdulkadir: **Kentleşme Tarihi ve Diyarbakır Kentsel Gelişimi**, Bilim Adamı Yay., Ankara, 2005
- BİLGİLİ, Ahmet, AYDOĞAN, Feramuz, GÜNGÖR, Celil: “**Doğu Anadolu Bölgesinde Zorunlu Göç Olgusunun Sosyolojik Çözümlemesi: Van Örneği**”, Göç ve Toplum, DİE Yay., Ank., 1996
- Bayındırlık ve İskan Bakanlığı : **Kentleşme Şurası**, Cilt I, Ankara, 2009
- DİE: **1980 Genel Nüfus Sayımı**, DİE Yay., Ank., 1980
- ___: **1990 Genel Nüfus Sayımı**, DİE Yay., Ank., 1990
- ___: **2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Ekonomik ve Sosyal Nitelikleri**, DİE Yay., Ank., 2000
- ___: **1980-2003 İl Göstergeleri**, DİE Yay., Ank., 2004
- ___: **Bölgesel Göstergeler**, DİE Yay., Ank., 2006
- DPT: **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, DPT Yayını, Ankara, 2001
- EKER, Fatma, ERSOY, Melih: **Kent Planlamada Standartlar**, ODTÜ Yay., Ank., 1981
- ERKAN, Rüstem: **Kentleşme ve Sosyal Değişme**, Bilim Adamı Yayınları, Ankara, 2004
- ERTÜRK, Hasan, SAM, Neslihan: **Kent Ekonomisi**, Ekin Yay., Bursa, 2009
- GAP-GİDEM : **Güneydoğu Anadolu Bölgesi Yatırım Rehberi**, GAP Yay., Ank., 2005
- Gaziantep Büyükşehir Belediyesi: **İmar Yönetmeliği**, Gaziantep, 2008
- GERAY, Cevat : “**Toplu Konut Sorunları ve Siyaseti**”, (XIII. İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları, 25-26 Mart 1982), Ank. Üni. SBF Yay. 523, İskan ve Şehircilik Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, No 15, Ankara, 1983
- GOODALL, Brian : **The Economics Of Urban Areas**, Oxford : Pergamon Press, 1972
- GÖKÇE, Birsen: **Gecekondu Gençliği**, Hac. Üni. Yay., Ank., 1976
- GÖKTÜRK, Atilla: “**Zorunlu Göç ve Bir Kent: Diyarbakır**”, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Toplum ve Göç, DİE ve Sosyoloji Derneği, Mersin, 1996
- GÖRMEZ, Kemal: **Çevre Sorunları ve Türkiye**, Gazikitabevi, Ankara, 2003
- GÖRMEZ, Kemal : “**Türkiye’de Devletin Önderliğinde Toplu Konut Girişimleri**” Karınca Dergisi, Yıl 557, Sayı 654, Ank., Haziran 1991
- İSBİR, Eyüp : **Şehirleşme ve Meseleleri**, Gazi Büro Yay., Ankara, 1991
- İSBİR, Eyüp, AÇMA, Bülent: **Kentleşme ve Çevre Sorunları**, Anadolu Üni., Yay., Eskişehir, 2005
- KELEŞ, Ruşen: **Kentleşme Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 2010
- KELEŞ, Ruşen: **Kentbilim Terimleri Sözlüğü**, 2. Bası, İmge Kitapevi, Ank., 1998
- KELEŞ, Ruşen: **Kentleşme ve Konut Politikası**, Ank. Üni. SBF Yay., Ank., 1984
- KELEŞ, Ruşen : “**Nüfus, Çevre ve Kentleşme**” Nüfus, Çevre ve Kalkınma Konferansı, TÇV Yay., Ank., 1997

- KELEŞ, Ruşen, HAMAMCI CAN : **Çevrebilim**, İmge Kitabevi, Ank., 2002
- KIRAY, Mübeccel: **Kentleşme Yazıları**, Bağlam Yay., İst., 2007
- LEFEBVRE, Henri: **The Production Of Space**, (Transleted By Donald Nicholson-Smith), Oxford: Blackwell, 1991
- MILLS, Edwin S. : **Studies in the Structure of the Urban Economy**, Baltimore: Johns Hopkins Press for Resources for the Future, 1972
- www.sahinbey.gov.tr/genel_bilgiler/18.12.2012
- ŞENYAPILI, Tansı: **Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu**, ODTÜ Yay., Ank., 1978
- MMOB: **Konut Raporu**, Teknik Güç Dergisi, TMMOB Yay., Ankara, 2008
- TMMOB: **GAP Bölgesi Göç Raporu**, TMMOB Yay., Ank., 2000
- TORTOP, Nuri, AYKAÇ, Burhan, YAYMAN, Hüseyin, ÖZER, Akif: **Mahalli İdareler**, Nobel Yayını, Ankara, 2006
- TÜİK: **Bölgesel Göstergeler TRC2 Şanlıurfa, Diyarbakır**, TÜİK Matba., Ank., 2008
- TÜİK: **Türkiye İstatistik Yıllığı**, TÜİK Yay., Ank., 2010
- TÇV: **Türkiye'nin Çevre Sorunları**, TÇV Yay., Ankara, 2003
- ÜÇİŞİK, Fehim: **Konut Sorunu ve Çözüm Önerileri**, Ötükent Neşriyat, İst., 2006
- ÖZER, Ahmet: **Kentleşme ve Yerel Yönetimler**, Ürün Yay., Ankara, 2000
- ÖZİNAN, Cemil: **"Kentlerde Hızlı Büyümenin Getirdiği Sorunların Konuta ve Mekansal Yaşantıya Etkisi, Gaziantep Örneği**, Gazi Üni. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ank., 1997
- YAVUZ, Fehmi: **Kentsel Topraklar Ülkemizde ve Başka Ülkelerde**, Ank., Üni. SBF Yay., Ankara, 1980
- YAVUZ, Fehmi, KELEŞ, Ruşen, GERAY, Cevat: **Şehircilik Sorunlar-Uygulama ve Politika**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1978
- YILDIZ, Engin: **Gecekondu Sineması**, Doruk Matbaacılık, İst., 2008
- YÖRÜKAN, Turhan : **Gecekondular ve Gecekondu Bölgelerinin Sosyo-Kültürel Özellikleri**, Nobel Yayını, Ankara, 2006
- JONES, Emrys : **Town and Cites**, Oxford University Press, London, 1976
- www.tdk.gov.tr/12.11.2012
- www.adiyaman.gov.tr/sosyal_hayat/10.12.2012
- www.adiyaman.gov.tr/toplu_konut/20.12.2011
- www.olay.com.tr/19.12.2008
- www.milliyet.com.tr/1.11.2007
- http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2011/03/03/diyarbakirda_arsa_fiyatlari_cildirdi/12.12.2012
- <http://www.telgraf.net/gaziantep-te-arsa-fiyatları-tavan-yaptı-haberi-1488.html/13.12.2012>
- http://emlak.kanald.com.tr/haber/ArsaArazi_2B/Sanlıurfada_imarlı_arsa_kalmadı_daire_fiyatları_1_milyon_TL/27779.aspx11.12.2012
- <http://www.akcakale.bel.tr/18.03.2011>
- <http://www.kayapinar.gov.tr/kayapinar-ilcesi/8.11.2011>
- http://www.karakopru.bel.tr/news_detail/18.12.2011